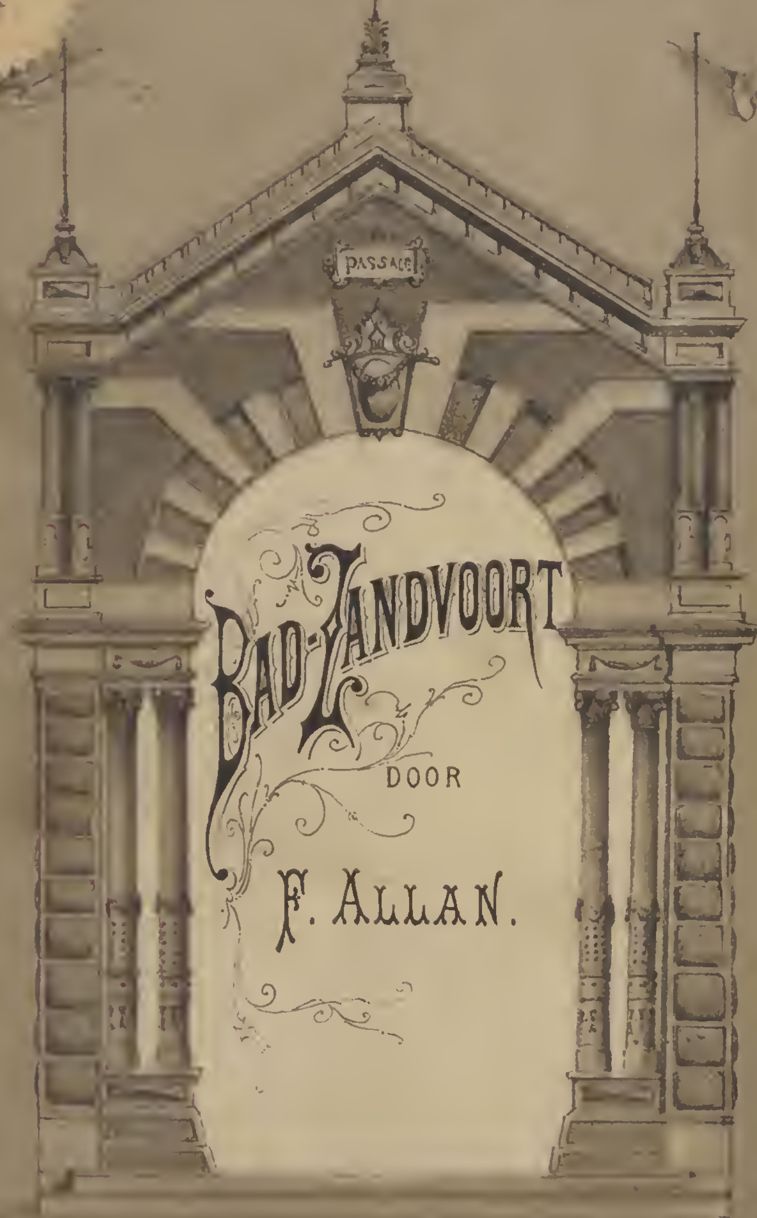

HAARLEM, DE ERVEN F. BOHN.

Uit de Bibl. P. J. Zaandman te Assendelft .. No. 155 f0.15
11 Oct 1905 G. J. Honig

Bad-Zandvoort,

DOOR

F. ALLAN.

Met uitslaande Plaat en Plattegrond.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.
1881.

NOORDZEE

Strand

Strand

Vuurtoren

Groote Badhuis

Hôtel Kaufmann

Pension

Badhuis voor Minvermogenden

Reddingboot

Skating Rink

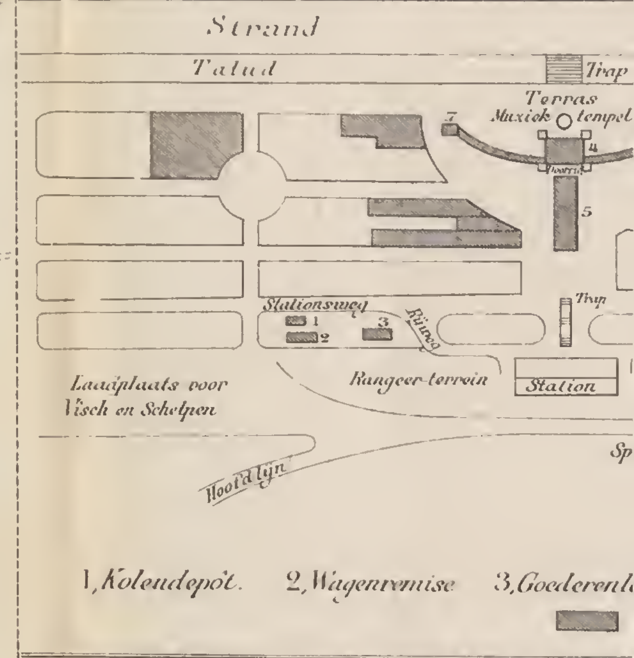
Driehuizen

Weiland

Weiland

Kostverloren

Plan der Gemeente
ZANDVOORT,
ontworpen en geteekend
door
F. ALLAN.

Ver

A	Herv: Kerk.	
B	R.K. „	
C	Raadhuis en Telegraafkantoor.	
D	Gasthuis.	
E	Gemeente school.	
F	Postkantoor.	
G	Woning van den Burgemeester.	
H	„ „ „	Geneesheer.
I	„ „ „	Predikant.

NB. De Schetsteekening van het terrein benoord
Schaal geteekend, dan de zoogenaamde do

Haarlem, de Erven F. Bohn.

NOORDZEE

Strand

Strand

Vuurtoren

Groote Badhuis

Hôtel Kaufmann

Pension

Badhuis voor Minvermogenden

Skating Rink

Reddingboot

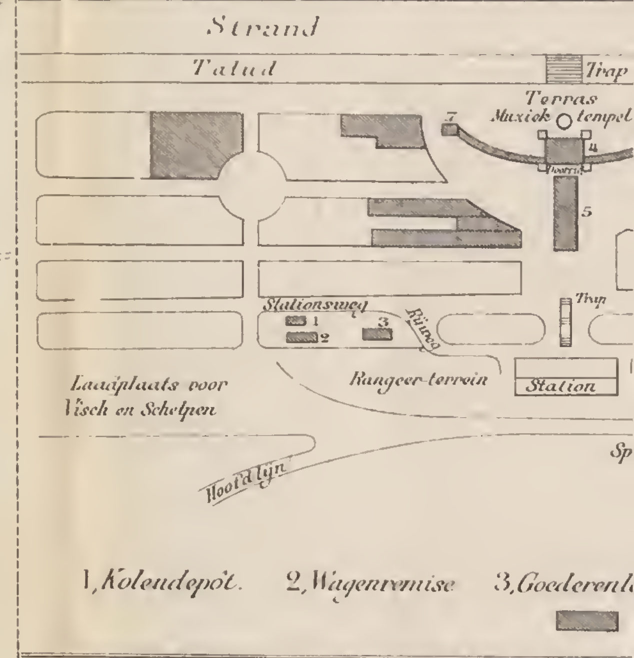
Driehuizen

Weiland

Weiland

Kostverloren

Plan der Gemeente
ZANDVOORT,
ontworpen en geteekend
door
F. ALLAN.

Ver

A	*Herv: Kerk.*
B	*R.K. „*
C	*Raadhuis en Telegraafkantoor.*
D	*Gasthuis.*
E	*Gemeente school.*
F	*Postkantoor.*
G	*Woning van den Burgemeester.*
H	*„ „ „ Geneesheer.*
I	*„ „ „ Predikant.*

NB. *De Schetsteekening van het terrein benoord*
Schaal geteekend, dan de zoogenaamde do

Haarlem, de Erven F. Bohn.

N O O R D Z E E

Strand

Strand

Talud

Trap

Talud

Trap

Terras

Muziek tempel

Casino plein

Casino

Hôtel

7

6

4

5

Stationsweg

Stationsweg

Pintsch-Gasfabriek

Rangeer terrein

Station

Laadplaats voor
Visch en Schelpen

Spoorweg naar Haarlem.

Hoofdlijn

1, Kolendepôt. 2, Wagenremise 3, Goederenloods. 4, Kurzaal. 5, Passage. 6, Baddokter. 7, Directie.

Bebouwd terrein.

Verklaring

A	Herv. Kerk.	J	Woning van den Hoofdonderwijzer.
B	R.K. „	K	„ „ „ Koster.
C	Raadhuis en Telegraafkantoor.	L	„ „ „ Organist.
D	Gasthuis.	M	R. K. Begraafplaats.
E	Gemeente school.	N	Algem. Burg. Begraafplaats.
F	Postkantoor.	O	Straatweg n. Haarlem.
G	Woning van den Burgemeester.	P	De Hoogeweg.
H	„ „ „ Geneesheer.	Q	De Kerkstraat.
I	„ „ „ Predikant.	R	Straatweg n. het Station Zandvoort.

NB. De Schetsteekening van het terrein benoorden de kom der Gemeente is duidelijkheidshalve op wat grooter Schaal geteekend, dan de zoogenaamde dorpskom.

Lith Emrik & Binger

N O O R D Z E E

Strand

Strand

Talud

Trap

Talud

Trap

Terras

Muziek tempel

Casino plein

Casino

Hôtel

7

6

4

5

Stationsweg

Stationsweg

Laadplaats voor
Visch en Schelpen

Rangeer terrein

Station

Pintsch-Gasfabriek

Spoorweg naar Haarlem.

Hoofdlijn

1, Kolendepôt. 2, Wagenremise 3, Goederenloods. 4, Kurzaal. 5, Passage. 6, Baddokter. 7, Directie.

Bebouwd terrein.

Verklaring

A	Herv: Kerk.	J	Woning van den Hoofdonderwijzer.
B	R.K. „	K	„ „ „ Koster.
C	Raadhuis en Telegraafkantoor.	L	„ „ „ Organist.
D	Gasthuis.	M	R.K. Begraafplaats.
E	Gemeente school.	N	Algem: Burg: Begraafplaats.
F	Postkantoor.	O	Straatweg n. Haarlem.
G	Woning van den Burgemeester.	P	De Hoogeweg.
H	„ „ „ Geneesheer.	Q	De Kerkstraat.
I	„ „ „ Predikant.	R	Straatweg n. het Station Zandvoort.

NB. De Schetsteekening van het terrein benoorden de kom der Gemeente is duidelijkheidshalve op wat grooter Schaal geteekend, dan de zoogenaamde dorpskom.

Lith Emrik & Binger

INHOUD.

I.

De Spoorwegverbinding van Amsterdam en Haarlem met Zandvoort.

Tot de even groote als grootsche ondernemingen, waaraan in de laatstverloopen jaren ook hier te lande de hand werd geslagen, en waarop veler aandacht gevestigd is, behoort ongetwijfeld ook het plan om het Nederlandsche stranddorp Zandvoort te verheffen tot eene badplaats, die aan alle billijke eischen van onzen tijd zal moeten beantwoorden. Lang, jaren lang reeds, werd dat plan, ofschoon tamelijk onbestemd, besproken en vele en velerlei waren de omstandigheden, welke daartoe aanleiding gaven. Immers, het steeds toenemend aantal badgasten en bezoekers zoowel van eigen als van vreemden bodem, die in de laatstverloopen jaren gedurende het badseizoen voor langeren of korteren tijd Zandvoort als hun ankerplaats en reede kozen, om er herstel te zoeken voor ondermijnde krachten of geknakte gezondheid, deed het gemis aan behoorlijke huisvesting en verpleging telkens nadrukkelijker gevoelen. Gebrek aan genoegzame ruimte, zoowel in het bestaande *Groote Bad-*

huis, als in het zoogenaamde *Kleine Badhuis* van den heer Driehuizen en in het *Hôtel Kaufmann*, noodzaakte tal van badgasten om elders in de gemeente, bij partikulieren dus, te zoeken, wat ze in de beide Badhuizen of in genoemd Hôtel niet konden bekomen: huisvesting en verpleging. Dat meerdere bezoek was mede en voornamelijk een gevolg van de omstandigheid, dat de directie der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij goed had kunnen vinden om gedurende het badseizoen dagelijks eenige treinen te doen stoppen aan de Zandvoortsche Laan, waar een klein en eenvoudig „haltje“ werd geplaatst.

Wel heeft men met het oog op het toenemend aantal badbezoekers reeds vóór eenige jaren — wij meenen in 1874 — getracht in het gebrek aan ruimte te voorzien, althans beproefd er aan te gemoet te komen, en er zelfs van gesproken om het in 1826 opgerichte Groote Badhuis uit te breiden, doch het bleef steeds bij plannen, zonder meer, en Zandvoort.... het kon niet meer geheel voldoen aan de eischen, welke men tegenwoordig aan eene moderne, d. i. naar den geest des tijds ingerichte zeebadplaats meende te moeten stellen. Inderdaad, wel toonde de heer Kaufmann zijn tijd te begrijpen, toen hij in plaats van zijne vorige inrichting in 1879 een aanvang liet maken met het bouwen van een nieuw en keurig ingericht Hôtel, dat aanvankelijk gelegenheid aanbiedt tot het logeeren van een honderdtal logé's [1]). Gelegenheid tot het gebruiken der baden, nu

[1]) Deed de heer Kaufmann door het bouwen van zijn hôtel van zijnen ondernemingsgeest blijken, tot dusverre gaf hij nog maar eene gedeeltelijke uitvoering aan zijne inderdaad grootsche bouwplannen tot vestiging van een hôtel, dat, geheel voltooid, zich over eene lengte van vijfhonderd meters zal uitstrekken, terwijl het, behalve eet- en recreatiezalen, enz. genoegzame ruimte voor ongeveer 700 logé's zal aanbieden. Naar de daarvoor ontworpen plannen en teekeningen zal

ja, die bestond er, maar dat was immers niet genoeg, niet voldoende. Een badplaats — men wil dat nu eenmaal

het geheel bestaan uit een kloek, rijzig middenpand, dat, geflankeerd door een paar niet minder fraaie vleugelgebouwen, werkelijk een geheel zal vormen, dat de eerste inrichtingen van dien aard niet slechts zal evenaren maar, zoo mogelijk, nog overtreffen. Trouwens, het Hôtel Kaufmann bezit hier te lande reeds eene welverdiende reputatie, ja, zelfs bij onze Duitsche naburen staat het gunstig bekend. Dit blijkt o. a. uit de volgende aan de *Köln. Zeitung* ontleende mededeeling omtrent het „Seebad Zandvoort, bei Haarlem.“

„Man ist nicht selten gezwungen, ein Seebad auszusuchen, nicht des Vergnügens und der Zerstreuung wegen, sondern um wirkliche Mängel der Gesundheit auszugleichen, in welchen Fällen man die Seebäder, welche des ersteren auf Kosten der letzteren zu viel darbieten, von vorn herein ausschlieszt. Da begegnet man nun in seiner Wahl vielfachen Bedenklichkeiten und Zweifeln, und trotz der grösztén Sorgfalt „fällt man oft genug herein!“ Einsender d., selbst seiner Zeit in gerechten Erwartungen getäuscht, glaubt Vielen in seiner Lage einen Dienst zu erzeigen, wenn er sie aus das neuerdings in Concurrenz getretene Seebad Zandvoort bei Haarlem in Holland aufmerksam macht. Ganz abgesehen von den vorhandenen, zu dem See- und Luftbade selbst gehörenden Bequemlichkeiten und Erleichterungen aller Art, die auch Kindern und Greisen den Aufenthalt daselbst angenehm machen, bietet Zandvoort in seinem herrlichen, viele Stunden weit ausgedehnten Strande, dessen Lage den kräftigsten Wellenschlag bei Ebbe und Flut befördert, in seinem stundenweitins Land hinein sich erstreckenden wahren Dünengebirge, in dem man sich zuweilen auf eine Schweizerhöhe versetzt glaubt, in seinen vielen schönen, schattigen und sonnigen Spazirgängen und Ausflügen in nächster und weiterer Umgebung, in Blumengärten, Wald und Park grosze Vorteile vor den Bädern der, die auszer dem modernen Digue nichts als ihre „Curhäuser“ aufweisen. Solche Spazirgänge oder Spazirfahrten für den bequemeren Mann find am Strande nach der einen Seite Katwyk, nach der andern Ymuiden mit seinen Leuchttürmen, ins Land hinein nach Haarlem, Bloemendaal, Vogelenzang u. s. w. Ueberall bieten Omnibusse, Wagen und Eisenbahnen gute Gelegenheit zur gewünschten Zeit wieder „zu Hause“ zu sein. Kurz, es ist dorten zugleich ein herrliches See-, Land- und Luftleben für den, der die neuesten Toiletten, Reunions und Concerte nicht besonders aufsucht. Ein

zóó — een badplaats moet immers tegelijkertijd ook eene recreatieplaats, een ontspanningsoord wezen! En dat was Zandvoort tot dusverre niet, althans niet genoeg, en daarom werd door velen, die voor langeren of korteren tijd in genoemde gemeente toefden, de klacht vaak geuit: „Wat is het hier op den duur toch vervelend en stil; er is niets, hoegenaamd niets, buiten het onderlinge verkeer der badgasten en logé's“ — en ook dit liet soms nog veel te wenschen over — dat eenige afwisseling of afleiding biedt. En toch — we weten het maar al te goed — toch leeft de mensch zoo gaarne bij eenige afwisseling, toch gevoelt hij behoefte althans aan eenige

---

weiterer Vorzug Zandvoorts besteht darin, dasz man, so zu sagen, Tag und Nacht mit der Seeluft in der unmittelbarsten Berührung steht, da dio meisten Hotels vor den Dünen dicht am Strando liegen, so datz man derselben selbst an Regentagen nicht entbehrt. Was nun die entsprechendė gute und reichliche Verpflegung betrift, so ist für diesen wichtigen Teil einer Seebadecur in Zandvoort, wohl wie in allen holländischen Orten, in ausgiebiger Weiso, sowohl für geringere als für gröszero Ansprüche, gesorgt. In dieser Hinsicht möchto Einsender auf das neue Hotel von Kaufmann in Zandvoort aufmerksam machen, welches, von einem intelligenten Besitzer geleitet, allen Anforderungen entspricht, die man an ein Hotel höheren Ranges zu machen pflegt. Wer dio speciellen Gewohnheiten der eigenen Häuslichkeit vorzieht, findet dort breito, lange, helle Corridore, durchweg hohe; luftige, geräumige Zimmer, nicht, wio z. B. in der Schweiz, für die gedrückte Aufnahme möglichst vieler Personen, sondern für dio Annehmlichkeit, Gesundheit und Bequemlichkeit einer bestimmten Anzahl von Gästen eingerichtet, und dabei eine Verpflegung, wie sio in den ersten Hotels der schweizer Cur-Anstalten nicht besser gefunden wird. Eino oben und unten rings um das Haus gezogene breito Galerie, dio mit allen Zimmern in Verbindung steht, ermöglicht den Genusz der Seeluft auch bei schlechtem Wetter, und denen, derer Kräfte der Schonung bedürfen.

Mit einem Worte, wer eines guten Seebades und möglichst andauernder Seeluft bedarf, dabei den nötigen Comfort ohne seine modernen Anhängsel verlangt, wird sich in Zandvoort nicht getäuscht finden.

afleiding en verandering: dat verfrischt den geest en houdt dien levendig, wakker. En wat bood Zandvoort in dien zin zijnen bezoekers aan? Och, 't was zoo luttel — 't was soms zoo weinig van beteekenis: Nu en dan een concert van zeer middelmatig gehalte, een representatie van Maju.... dat was zoo wat alles, en dat alles was te weinig. Neen, gansch anders en beter moest er in de behoefte der badgasten worden voorzien: gansch anders en beter moest het badplaatsje Zandvoort worden: de handeldrijvende hoofdstad des Rijks, het machtig Amsterdam, zoowel als Kennemerlands schoone bloemengaarde, het bloeiende Haarlem, met hunne ruim driemaal honderd-en-vijftigduizend inwoners, moesten als met een metalen band aan het aloude Santeforde worden verbonden, om daardoor deze reeds meer dan eene halve eeuw oude badplaats op te heffen uit den primitieven staat, waarin zij reeds te lang had verkeerd. Primitieven toestand, zegt ge? Hé, ik heb mij zelven altoos wijs gemaakt — maar ik deed het op gezag van anderen — dat Zandvoort inzonderheid als badplaats voor hen, die in alle rust en stilte en ongedwongenheid alhier het grootsche zeetooneel wenschen te aanschouwen en herstel van gezondheid en krachten zoeken, verre boven andere badplaatsen, b. v. boven Scheveningen of Ostende, de voorkeur verdient. Geen woelige huishouding, geen luidruchtig rumoer, zoo strijdig met de begeerten en behoeften van hen, die boven alles van „stilte, rust en warmte“ houden, hindert hen in 't nedrig zeedorpke! — O ja, zeker, die voorstelling is vrij juist. Maar, eilieve! dat kan en dat zal mogelijk ook wel zoo blijven: doch 't moet niet eentonig, niet eenzelvig zijn: „Elck wat wils,“ zou Roemer Visscher zeggen, en dat moet ook hier 't geval zijn. Een badplaats wordt toch niet alleen maar door ouden van dagen, door treurende zielen, door stillen in den lande bezocht. Ze mag toch het karakter en voorkomen

niet hebben van een Hofje voor oude vrijsters of oude vrijers, evenmin als van een Besjes- of Oudemannenhuis! Maar toch (dus lazen we nog zeer onlangs) „toch zullen er nog oude vrienden „*stamgasten*" van Zandvoort zijn — en wij kunnen ons in hun gemoedstoestand zeer goed verplaatsen — die niet dan met leedwezen de door bijna iedereen lang gewenschte spoorbaan der Haarlem—Zandvoort-Spoorweg-Maatschappij zien aanleggen, niet uit afkeer van den spoorweg, o neen, maar om zijne onvermijdelijke gevolgen!

Immers, zij begrijpen zeer terecht, dat wat zij tot dusver het idyllische noemden van de hun om haar eenvoud zoo dierbare badplaats, van lieverlede zal verdwijnen, dat Zandvoort weldra eene verbazende uitbreiding en verandering zal ondergaan; dat er villa's zullen verrijzen en casino's, restauratiën en winkel-galerijen; dat de duinen, waar zij onbespied en ongedwongen in bescheiden toilet konden ronddwalen of zich neervleien, bevolkt zullen worden door een bonte groep van sprekenden in alle talen der wereld; dat het strand niet meer die stemmige kalmte zal behouden, welke hen steeds zoo bijzonder aantrok; kortom, dat Zandvoort welhaast *hun* Zandvoort niet meer zijn zal.

Wij gevoelen werkelijk iets voor die klagenden, maar wij zijn overtuigd, dat zij toch zeker zelven niet zouden willen, dat alleen om hunnentwil Amsterdam en Haarlem niet dichter bij de zee werden gebracht, en dat aan tienduizenden bleef onthouden, wat thans het voorrecht slechts van honderden zijn kan. En bovendien wenkt ook het vriendelijke Wijk aan Zee dien minnaars van 't stille duin en strand niet toe, als Zandvoort voor hen (mogelijk) te druk en te weelderig wordt? [1]) Neêrlandsch zeekust is

[1]) Wij herinneren onzen lezers hier als ter loops, dat niet alleen te Zandvoort en te Scheveningen groote plannen bestaan of bereids tot uitvoering zijn gekomen, maar dat dit ook, ofschoon op mindere

waarlijk groot genoeg om ieder naar zijn smaak te verkwikken. Wat ons betreft, wij zullen met vreugde den

schaal, te Wijk aan Zee het geval is. — De buitengewone belangstelling, welke in het vorige seizoen aan de jeugdige onderneming van het Noordzeebad Wijk aan Zee te beurt viel, deed der directie het plan opvatten een groot badhuis te bouwen, waardoor, tegen nagenoeg dezelfde billijke tarieve van vroeger, aan een minstens viermaal grooter aantal bezoekers gelegenheid gegeven wordt om in kalmte en bij aangename verpoozing, in zeelucht en zeebaden genezing te vinden. Reeds sedert geruimen tijd is men daarmede begonnen. Ook wil men op het voetspoor van Engeland en Duitschland, in een gedeelte der Noordorduinen een uitgebreid herstellingsoord vestigen, waarin honderden minvermogende kinderen op zoo weinig kostbare wijze gedurende eenige weken de zeebaden kunnen gebruiken, dat alle instellingen van weldadigheid in Nederland dit goede werk met eene geringe geldelijke opoffering kunnen helpen tot stand brengen. Bij een geregelde tramverbinding met het station Beverwijk is Wijk aan Zee van Amsterdam uit in 1¼ uur te bereiken, een afstand die, zoo eenmaal een spoorlijn Amsterdam-IJmuiden mocht worden aangelegd, tot op ¾ uur verminderd zal worden. — Maar er is meer. Zijn wij wel ingelicht, dan bestaat er alle grond om te verwachten, dat de stoomtramdienst van het station Leiden naar *Katwijk aan Zee* met den aanstaande zomer voor het verkeer geopend zal worden. Zal Zandvoort, zoodra het door den spoorweg met Haarlem zal zijn verbonden eene zeebadplaats worden, welke groote uitbreiding te gemoet gaat wegens de onmiddellijke nabijheid van 's Rijks hoofdstad: juist dit zal er — ook in verband met bedoelden stoomtramsdienst, wellicht toe bijdragen, dat zich ook voor Katwijk aan Zee een nieuwe toekomst opent. De badgasten toch (en we hebben hier het oog op dezulken, die uit plaatsen en streken komen bezuiden Haarlem gelegen) de badgasten toch, die tot dusverre aan Zandvoort de voorkeur gaven boven het weelderige Scheveningen, omdat men er zich rustiger bevond, zullen er zich allicht niet meer zoo op hun gemak gevoelen en hun kan ook Katwijk eene welkome gelegenheid zijn om weer te vinden, wat zij te Zandvoort mogelijk gevaar loopen te verliezen. — Men ziet het:

Hollands stranden
Bieden stilte en rust
Den stille in den lande,
Wien rust en stilte lust.

feesttrein begroeten, die de eerste passagiers uit of naar Zandvoort's duinen aanbrengt [1]).

Inderdaad, ieder die kennis had gemaakt met andere badplaatsen, gelijk o. a. ons Scheveningen er eene is, moest erkennen, dat Zandvoort, als badplaats, haar tijd ten achtere was.

Maar er was meer, dat om verandering en verbetering vroeg.

Was Zandvoort als *badplaats* al zeer primitief geworden, even primitief was de reisgelegenheid om zich van Amsterdam en Haarlem of ook van elders naar Zandvoorts strand te verplaatsen. Of was de spoorverbinding tusschen de Zandvoortsche Laan en beide steden iets anders of iets meer dan zeer onvoldoende? En dan de overige middelen van vervoer! Och, zwijg er maar van, amice, zwijg er maar van. Want, inderdaad, ze waren te akelig, te ellendig, we zouden haast zeggen te diakonaal, om er zich — en vooral ten overstaan van vreemdelingen — niet over te schamen! Of wie – voor zooveel hij ooit in de noodzakelijkheid verkeerde ze te moeten gebruiken, heeft geen kennis gemaakt met de hortende, pijnlijk stootende „rammelkasten," die den liefhebber in een kleine anderhalf uur van 't stationsplein te Haarlem naar Zandvoorts frissche zeestrand hotsten; of wie, die bij gebrek aan betere reisgelegenheid, er zich mogelijk aan waagde, verging de lust bijna niet om frissche zeelucht te scheppen aan het meer dan elders zuivere Zandvoorter strand, als hij in de rammelende en rijk gestoffeerde — ik wil zeggen *stofrijke* omnibussen gezeten, den blik sloeg op de twee of drie rosinanten, die soms schier aamechtig, nederzegen als om protest aan te teekenen tegen de „Vereeniging tot Dierenbescherming" wegens gebrek aan belang-

[1]) *Amsterdamsche Courant* van 9 en 10 Januari 1881.

stelling. Waarlijk, bij zulke rosinanten, als wij ze meermalen en met medelijden beschouwden, zou die van Quichotte, hoe armzalig deze er ook hebbe uitgezien, nog eene schitterende figuur hebben gemaakt. — En zulk een tochtje, zulk een omnibusridje duurde dan ongeveer anderhalf, zegge anderhalf uur! Was 't wonder, dat men aan 't eind van zoo'n hobbeldebobbelde hotspartij, bij Driehuizen afgestapt — neêrgeklommen of uitgestegen, schier uit elken mond en als uit 's harten diepste diepte de gemoedelijke verklaring hoorde: „Goddank, dat we er zijn; nu dat was me 't ridje wel, foei!" 'k Herinner me uit mijn jongenstijd de „Amsterdamsche snornetjes" nog, waarmede men vóór een goede veertig jaren, en vooral des Zondags, en met Pinksteren, en met kermis, de Goêgemeente van de Amstelboorden naar de Sparenoevers zag snorren. Och arme, wat was dat toen een armzalige toestand!

't Was vaak een halsbrekende onderneming, zoo'n snorrerid! Maar ziet, daar kwam het spoor en — het snorren, het tobben, had uit. Wij stoomden, wij spoorden, wij vlogen, dat het een lust was om te zien: alles spoorde of wilde sporen — en ofschoon vooral de wagens van de 3[de] klasse in vergelijking van de tegenwoordigen toen alles behalve uitnoodigden tot een ridje — 't aantal reizigers nam als bij den dag toe. De Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij mocht zich steeds verheugen in haar succes: getuigen hare dividenden! Maar ook Haarlem, ook Zandvoort, voeren er wel bij. En nu? — Ziet ge, lezer! daar wilde ik u nu juist hebben: nu is het — zij het dan ook in gewijzigden vorm, min of meer hetzelfde geval als voor ruim veertig jaren. De reisgelegenheden om zich van Amsterdam of van elders, zelfs van Haarlem, — dat in elk geval toch het dichtst in de buurt ligt —, naar Zandvoort te verplaatsen en van de baden aldaar gebruik te maken,

waren steeds te ondoelmatig en te ongeriefelijk en kostten buitendien te veel tijd en te veel geld, om op een eenigszins talrijk bezoek, vooral van dagelijksche of ambulante badgasten of baders te kunnen rekenen. Nog minder mocht men staat maken op voortdurende vermeerdering van badgasten.

Dat alles zal nu evenwel anders en beter worden, want, heusch, we hebben een spoorweg naar Zandvoort gekregen, eene rechtstreeksche verbinding dus met *Bad-Zandvoort*. Het is thans een feit geworden, dat 's Rijks hoofdplaats en Kennemerlands Sparenstede verbonden zijn met — wat zeg ik, gebracht zijn *aan* de Noordzee! Wel heeft dat voeten in den aart gehad; wel heeft het èn zorgen èn moeite èn inspanning gekost, om eene spoorverbinding tot stand te brengen, die, ofschoon ze als voor de hand lag en zichzelven dringend aanbeval, nog maar altoos onbereikbaar scheen. Immers, wat al plannen werden er meermalen ontworpen, wat al vereenigingen opgericht, conferenties gehouden en leeningen uitgeschreven, en dat alles, bij herhaling zelfs, te vergeefs: 't noodige kapitaal kon niet bijeengebracht, 't geld niet gevonden worden en de plannen?.... Ze bleven onuitgevoerd in portefeulle!

Treuriger gedachtenis van zoo menige teleurgestelde verwachting!

Doch waartoe die min opwekkende herinneringen aan een toestand, die nu gelukkig tot het verleden behoort, omdat hij plaats heeft gemaakt voor andere en betere dingen. We hebben onlangs werkelijk tot stand zien komen, wat we reeds sedert lang hadden kunnen hebben, indien de Hollandsche ondernemingsgeest in deze zaak wat stouter, wat moediger ware geweest, en men zich niet zoo kleingeestig en bekrompen had gehouden aan het Oud-Hollandsche (op zichzelven niet verwerpelijk maar vaak niet recht begrepen en nog veel minder verstandelijk

toegepaste) spreekwoord: „Men moet eerst de kat eens uit den boom kijken!“

En dan die duinen, die schilderachtige, wildrijke duinen! Geliefkoosd jachtveld van zoo menig aristocraat en patriciër, bewaar- en kweekplaats ook van fazant en patrijs, van haas en konijn! Lieve, lieve duinen! Ziet, 't gaat niet maar altoos even gemakkelijk om, trots den besten wil, zijne plannen ten uitvoer te leggen, wanneer die uitvoering hinderlijk is aan of in strijd met de zienswijzen, belangen en genietingen van anderen, wier onmiddellijke belangen vreemd zijn aan de onzen!

En toch — ook deze en dergelijke zwarigheden en omstandigheden hielden den aanleg der hier besproken spoorverbinding geruimen tijd tegen en ontmoedigden vaak den ondernemingsgeest van hen, die in den aanleg van een spoorweg naar Zandvoort, aansluitende aan dien der Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij, terecht eene levenskwestie voor *Bad-Zandvoort* meenden te zien.

Dan — ook die zwarigheden zijn overwonnen of althans zeer verminderd, zoodat we nu ook liefst maar niet mokken over 't geen het verleden ons niet geven kon, maar veel liever „met verheuging des harten“ te gemoet zien wat de naaste toekomst ons belooft en aanbiedt!

Immers 't is een feit, dat een zestal mannen vol kloeken ondernemingsgeest besloten te doen, wat men met een beroep op de algemeene deelneming tevergeefs had beproefd, en wij zouden ons zeer vergissen, indien het niet bleek, dat dit zestal, wier namen ook wij aan de vergetelheid wenschen te ontrukken, een even voordeelige als schoone onderneming is begonnen, toen het de concessie van den wakkeren en onvermoeiden ingenieur Kuinders heeft overgenomen en tot hoofddoel van zijne vennootschap stelde: Amsterdam en Haarlem door een spoorweg met Zandvoort, d. i. met de zee, te verbinden en deze

badplaats uit den primitieven staat te verheffen, waarin zij tot veler spijt te lang reeds verzonken is geweest.

Zóó dachten we, toen we het Bijvoegsel van de Staatscourant, dd. 6 Januari ll., in handen nemende, daarin de oprichting vermeld vonden van de Naamlooze vennootschap: „Haarlem-Zandvoort-Spoorwegmaatschappij.“

Wij lezen in die voor den heer Mr. Frederik Wertheim, notaris te Amsterdam gepasseerde acte, o. a. dat de HH. Gustav Eltzbacher c. s., koopman te Amsterdam, en Eduard Jacob Johan Kuinders bij de hier bedoelde acte verklaard hebben, op het ontwerp, waaraan de koninklijke bewilliging bij besluit van den twintigsten November 1880, N°. 20, is verleend, op te richten eene naamlooze vennootschap van koophandel, onder benaming van „*Haarlem-Zandvoort Spoorwegmaatschappij.*“

Aan de bepalingen of voorwaarden, waarop genoemde vennootschap werd opgericht, ontleenen wij slechts de beide volgende artikelen:

Artikel 1. „De *Haarlem-Zandvoort-Spoorwegmaatschappij* stelt zich ten doel het aanleggen en exploiteeren van een spoorweg, zich aansluitende aan de lijnen der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij in de nabijheid van het station Haarlem, en van daar loopende naar Zandvoort, waarvoor door Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, in dato den 27sten Augustus 1879, concessie is verleend aan de H.H. Eduard Jacob Johan Kuinders, C. Smit en Vermeer en Co., welke concessie later bij ministerieele beschikking van den 21sten Januari 1880, N° 40, is beschouwd als te zijn verleend alleen aan den Heer Kuinders, en welke concessie door genoemden Heer Kuinders met alle rechten en verplichtingen daaraan verbonden, zonder eenig voorbehoud (doch onder zekere voorwaarden) in deze vennootschap wordt ingebracht.“

De maatschappij is ook bevoegd tot het verrichten van alle met de exploitatie van den spoorweg in verband staande handelingen, alsmede tot het aanvaarden en uitvoeren van andere spoorwegconcessiën.

Artikel II. De maatschappij is gevestigd te Amsterdam. Zij neemt een aanvang op den dag van het verleiden der acte van oprichting, behoudens voldoening aan artikel 51 van het Wetboek van Koophandel, en zal eindigen, behoudens vroegere ontbinding of voortzetting na dien tijd, tegelijk met de expiratie der gemelde concessie, en alzoo negentig jaren na den dag, waarop de concessie definitief zal zijn aanvaard.“

En die aanvaarding heeft plaats gehad niet alleen, maar is bereids tot uitvoering gekomen. Wendt uwe schreden slechts naar de spoorbrug die over Haarlems westelijke Singelgracht ligt. In de onmiddellijke nabijheid van die brug heeft de aansluiting plaats van den Spoorweg Haarlem-Zandvoort met de lijnen der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij; en dáár ook staat het fraaie en doelmatig ingerichte stationsgebouw, dat u uitnoodigt plaats te nemen en een tochtje te maken over Bloemendaal-Overveen naar *Bad-Zandvoort.* Komt stapt in Dames en Heeren! 't is maar een wipje en 't hotst of botst niet! — Komt, stapt in en over twintig minuten „bruischt de open zee“ u tegen! [1])

---

[1]) Op 't oogenblik dat we dit schrijven, zijn wij nog niet bij machte mededeeling te doen van de officieele dienstregeling der Haarlem-Zandvoort-Spoorwegmaatschappij of van hare tarieven. Aan het einde onzer monographie zal een en ander zijn plaats vinden. — Dit evenwel kunnen wij onzen lezers nu reeds doen weten, dat Retourbiljetten Amsterdam-Zandvoort in de drie klassen vermoedelijk zullen gesteld worden op *f* 1.95, *f* 1.50 en *f* 0.95 — en dat de baden, waarvoor aanvankelijk een honderdtal koetsjes in gereedheid wordt gebracht, verdeeld zullen zijn in twee klassen, waarvan de 1e klasse *f* 0.50, en de 2e klasse *f* 0.25 per bad zal kosten.

Trouwens, het is volkomen waar, wat we onlangs lazen: „Als de nieuwe spoorwegverbinding Haarlem-Zandvoort gereed is, zal op eene eenvoudige wijze datgene zijn bereikt, wat geen tweede hoofdstad in Westelijk Europa verkrijgen kan, n.l. een zee-badplaats naast de deur. Wil een Amsterdammer dezen zomer zeelucht inademen, zoo kan hij daartoe in een groot half uur geraken, terwijl een bewoner van Londen om naar Brighton te komen, anderhalf uur moet sporen; een Parijzenaar heeft naar Trouville 4 à 5 uren noodig; een inwoner van Brussel circa 3 uren om in Ostende te komen; terwijl Weenen en Berlijn, zonder nog langere reis, geheel en al van dit genot zijn verstoken."

De eigen aanleg der Haarlem-Zandvoort-Spoorwegmaatschappij strekt zich over eene lengte van 8 Kilometers uit van Zandvoort tot aan den westelijken overweg over de Stadssingelgracht te Haarlem. Ten westen van dien overweg is door aanplomping met duinzand een terrein geformeerd, waarop zich het station *Bolwerk—Haarlem* met de noodige nevengebouwen bevindt; tot zoover strekt de concessie der Haarlem—Zandvoort-Spoorwegmaatschappij zich uit. De aansluiting van hare spoorbaan aan de lijnen der Hollandsche-IJzeren-Spoorwegmaatschappij heeft plaats gehad ingevolge een bijzonder contract tusschen beide Maatschappijen gesloten, volgens welk contract de treinen der Haarl. Zandv. Spoorwegmaatschappij door mogen loopen tot aan het Station te Haarlem van de H. IJ. S., van waar ze ook mogen vertrekken, met dien verstande, dat men zoowel van het Station Haarlem der H. IJ. S. als van het station *Bolwerk—Haarlem* van de H. Z. Spoorwegmaatschappij plaats kan nemen of afstappen. Een klein verschil in vrachtprijs (we komen later op dit punt terug) is daarvan het gevolg.

Er heeft dus aansluiting plaats tusschen de lijnen van beide genoemde Spoorwegmaatschappijen. En dat is van

geen geringe beteekenis, te meer, daar de directie der H. IJ. Spoorwegmaatschappij zich genegen heeft verklaard om bij bijzondere gelegenheden of feestdagen (b. v. tijdens de Pinksterdagen) hare extra-treinen, die 's avonds van Haarlem naar Amsterdam vertrekken, eerst naar Zandvoort te doen loopen om ook aldaar passagiers op te nemen. Niet minder belangrijk achten wij de omstandigheid, dat de dienst der H. Z. Spoorwegmaatschappij, zoowel voor personen als voor goederen, in direct verkeer zal komen met de voornaamste stations der H. IJ. Spoorwegmaatschappij; terwijl deze laatste met de H. Z. Spoorwegmaatschappij is overeengekomen, bij sommigen harer treinen eenige doorloopende rijtuigen te voegen voor passagiers, die zich van Amsterdam naar Zandvoort, of omgekeerd, willen verplaatsen.

Inderdaad zijn die bepalingen te beschouwen als in het belang zoowel van de H. Z. Spoorwegmaatschappij, als zoodanig, als van hen, welke er gebruik van zullen maken en versterken zij naar onze meening de gunstige verwachting, welke men zich van het welslagen harer onderneming voorstelt. Dat welslagen zal, dunkt ons, in geen geringe mate bevorderd worden, zoo de directie goed kan vinden een tarief vast te stellen, dat met recht op den naam van billijk aanspraak zal mogen maken. Immers, aan het vereischte eener goede dienstregeling knoopt zich ook dat van een matig tarief, want, wordt dit hoog gesteld, dan zouden de reisjes van en naar Zandvoort te kostbaar worden om door velen zoo dikwijls te worden gemaakt als wenschelijk en noodig is voor de instandhouding van den dienst. Vooral bij eene onderneming als deze, gelooven wij, dat een betrekkelijk laag tarief ten slotte veel meer zal opbrengen dan een, 't welk te bezwarend zou zijn voor de meesten, die zich gaarne dagelijks in zee willen dompelen of frissche zeelucht aan het

Zandvoortsche strand wenschen in te ademen. Een billijk of liever matig tarief stelt ook den burgerman, den mingegoede, in staat, om, zij het al niet voor genot en al is het dan ook niet dagelijks, dan toch van tijd tot tijd, voor gezondheid en welzijn, de zeelucht te genieten en van de zeebaden gebruik te maken. Bovendien zal de regeling van den loop der treinen — en daar zullen, althans gedurende de zomermaanden, minstens elf treinen *naar* en even zooveel *van* Zandvoort loopen — het bezoek aldaar zeker krachtig kunnen bevorderen [1]). Immers, ook voor den gevestigden man van zaken, die kantoor noch beursuur verzuimen kan of mag, zal dan de gelegenheid openstaan om vrouw en kinderen aan zee te hebben en zelf, zonder zijne zaken te verzuimen, de ochtend- en de avonduren in hun gezelschap kunnen doorbrengen, ja, men zal zelfs met het grootste gemak 's morgens vóór kantoortijd een zeebad kunnen nemen en dan weder stadwaarts keeren [2]). Maar er is meer.

Het ligt toch, zooals de Amsterdamsche Courant indertijd terecht opmerkte, „het ligt voor de hand, dat Amsterdam slechts dan groot genot kan hebben van zijne spoorwegverbinding met Zandvoort en er alleen dan dat gebruik van zal maken, hetwelk er [voor een groot gedeelte] de levensvatbaarheid aan zal moeten geven, indien de dienst in ieder opzicht goed en ten gerieve van het publiek is ingericht. Is dit het geval, dan zal b. v. menigeen, die thans in den vroegen morgen naar de Zwemschool aan den Westerdoksdijk wandelt en dezen zomer naar Schollenbrug zal varen, om, vóór den aanvang van zijn dagelijkschen arbeid, een

[1]) De rijtuigen — voor personen — worden ingericht intercommuniceerende met door balcons gedekte ingangen aan de smalle zijde. De rijtuigen der 1e en 2e klasse zullen voorzien worden van salon met fauteuils, zonder verhooging van vrachtprijs.

[2]) Handelsblad, 9 Jan. 1881.

bad in IJ of Amstel te nemen, binnen dienzelfden tijd naar Zandvoort kunnen sporen, om zich dáár in de armen van Amphitrite te werpen. Te zeven ure van Amsterdam vertrekkende, zal men, na gebruik van een *zeebad*, te negen ure weêr te huis of op zijn kantoor kunnen zijn.

Maar niet alleen voor de Amsterdammers, ook voor den vreemdeling zal de rechtstreeksche spoorwegverbinding van Zandvoort met Haarlem en de hoofdstad des Rijks een heerlijke verbetering zijn, die niet weinigen zal lokken.

Wie tot dusver te Zandvoort was gelogeerd, zag er zich ingesloten, en slechts met opoffering van tijd, een min of meer gekraakt lichaam of *voor veel geld* kon hij te Haarlem komen, om daar, tot afwisseling van de zeegezichten, die, ondanks hunne verscheidenheid, van lieverlede toch iets eentonigs krijgen, de prachtige schilderijen, o. a. die van Frans Hals op het Raadhuis, de St. Bavokerk met haar orgel, de musea en andere merkwaardigheden te bewonderen, of, als vriend der natuur, de schoone omstreken te genieten. Hoeveel gemakkelijker en aangenamer zal zulk een bezoek aan Haarlem nu worden! En hoe naderbij wordt de Zandvoortsche badgast ook Amsterdam gebracht. Bij regenachtig weêr of, als 't hem lust, zal hij, zonder de moeite en last, die er vroeger aan waren verbonden, naar de hoofdstad kunnen sporen, om daar enkele uren of dagen van zijn badkuur door te brengen, en kennis te maken met eene plaats, die, ze moge al niet meer het oude Venetië van het Noorden van weleer zijn, toch nog interessants genoeg bezit om den bezoeker eerbied af te dwingen voor wat Nederland dáár heeft gewrocht. —

De richting van den spoorweg Haarlem-Zandvoort is als volgt: Van 't station Bolwerk-Haarlem, (waarin het *Bureau van Exploitatie der Haarlem-Zandvoort-Spoorweg-maatschappij* gevestigd is) westwaarts door den Schooter-

Veenpolder, tot aan het *Station Overveen*, waar de Bloemendaalsche weg door de spoorbaan wordt doorsneden. — Mogelijk valt het u op, dat het stationsgebouw te Overveen tamelijk groote afmetingen heeft, en dat is ook zoo, maar ge moet weten, dat tengevolge eener overeenkomst van het Gemeentebestuur van Bloemendaal met de directie der H. Z. Spoorwegmaatschappij, deze haar stationsgebouw alhier zoodanig heeft ingericht, dat daarin ook het postkantoor met bijbehoorende Directeurswoning is gevestigd. Bovendien is een ander gedeelte in 't Stationsgebouw tot restauratie ingericht zooals dit ook geval is met het stationsgebouw te Zandvoort. In 't station *Bolwerk-Haarlem*, vindt ge alleen maar een buffet. Ge behoeft dus geen gebrek te lijden, terwijl de bediening keurig net is.

Van Overveen wendt de spoorbaan zich zuidwestwaarts langs het welbekende „*Kolkje*" en het mogelijk nog meer bekende „*Kraantjelek*" door de Duinstreek om natuurlijk te eindigen aan het *Station Bad-Zandvoort*, en wel in de onmiddellijke nabijheid van de terreinen der *Bouwgrondonderneming Zandvoort* [1]).

Die terreinen bestaan in eene aanzienlijke uitgestrektheid duingrond langs het strand en zijn door de zooeven genoemde Maatschappij aangekocht met het doel ze ter bebouwing geschikt te maken er wegen en straten op aan te leggen, er gebouwen op te plaatsen of als bouwterrein te verkoopen.

De plannen voor den aanleg van het hier bedoelde terrein zijn ontworpen door den Heer J. C. van Wijk, architect te Rotterdam, den bouwmeester van de alom en terecht geroemde Passage aldaar. Doch — daarover later meer.

[1]) Alle aanvragen tot aankoop en bebouwing dier gronden hebbe men te richten aan de „Bouwgrondonderneming Zandvoort", Heerengracht 136, te Amsterdam.

Voor het tegenwoordige voegen wij, bij hetgeen wij tot dusverre omtrent den Spoorweg Haarlem-Zandvoort als zoodanig hebben medegedeeld, dat hij ook is aangelegd en ingericht tot het vervoer van vrachtgoederen als, b. v. visch, bloembollen en andere veldgewassen, schelpen, hout, meststoffen, bouwmaterialen, en wat er zoo al meer van dien aard genoemd mocht worden.

En dat de hoeveelheid goederen, die — om alleen maar van Haarlem te spreken, — dagelijks van daar uit naar Zandvoort worden vervoerd, inderdaad niet zonder beteekening is, weet ieder, die in „de Stad der bloemen" geen vreemdeling is: — En dat met betrekkelijk minder geschikte gelegenheden!

Wij willen onze beschouwing over den *Spoorweg* Haarlem-Zandvoort besluiten met eenige gegevens, volgens welke de levensvatbaarheid van dien weg, boven allen twijfel moet verheven zijn.

Vooraf merken we met een enkel woord op, dat de aanleg van den Spoorweg van Haarlem naar Zandvoort plaats heeft gehad in verband met de „Exploitatie van Bouwterrein," gelegen aan de Noordzee nabij en benoorden de gemeente Zandvoort. Het doel van die tweeledige exploitatie is: in de nabijheid van twee voorname steden eene met het internationaal spoorwegverkeer rechtstreeks in verbinding gebrachte *Badplaats* te stichten, die, omringd door een smaakvol aangelegd en met schoone villa's bebouwd park, wat ligging en comfort betreft, in de onmiddellijke nabijheid der aan natuurschoon zoo rijke Duinstreek, vrij zeker eene der schoonste en beste badplaatsen aan de Noordzee zal wezen.

De beide Maatschappijen moeten elkander de hand reiken, elkander voeden. Trekt *Bad-Zandvoort* zijne badgasten en bezoekers, dan vervoert de Spoorweg Haarlem-

Zandvoort zijne passagiers en goederen. Maar laat ons eens wat verder kijken.

Bij de tegenwoordige badinrichtingen te Zandvoort en de tot dusverre gebruikte middelen van vervoer, — en ge kent ze (die vervoermiddelen meen ik) niet waar? — verblijven er gedurende het badsaisoen gemiddeld 2000 badgasten; terwijl er jaarlijks tusschen de 13 à 14000 bezoekers komen. Zou men ons nu wel van eenige zucht tot overschatting kunnen beschuldigen, zoo wij aannemen, dat met de verbeterde en versnelde spoorgemeenschap, welke bovendien nog goedkooper zal zijn, het aantal badgasten en bezoekers minstens tot het viervoud van vroeger zal stijgen. Goedkoop, en nog eens goedkoop, ge weet het, dat is de eisch en evenzeer de leus van 't groote publiek; lage prijzen de voorwaarde van het debiet, berekening naar en op de massa schering en inslag! Welnu, laat ons, waar, gelijk hier, sprake is van de levensvatbaarheid van den Spoorweg Haarlem-Zandvoort, op cijfers mogen wijzen: ze zijn ook in dit geval de meest welsprekende getuigen.

Bij de vroegere middelen van vervoer rekende men naar dit tarief:

Amsterdam-Zandvoort,
deels per Spoor, deels per omnibus Van den Berg,
Enkele reis:

1e klasse *f* 1.50. — 2e kl. *f* 1.20. — 3e kl. *f* 0.95.

Amsterdam-Zandvoort
(deels per Spoor, deels met de Omnibus Driehuizen
of Omnibus Groote Badhuis)

1e kl. *f* 1.95. — 2e kl. *f* 1.55. — 3e kl. *f* 1.10.

Daarentegen zal de *enkele reis* van Amsterdam naar

Zandvoort, per Spoor: vermoedelijk bedragen 1e kl. *f* 1.65; — 2e kl. *f* 1.20; — 3e kl. *f* 0.75 [1]).

Bij retourbiljetten zal het voordeel nog sterker uitkomen, de prijzen zullen dan *f* 1.95, *f* 1.50 en *f* 0.90 zijn; zoo ook bij de reizen van Haarlem naar Zandvoort, daar deze laatsten per Spoor en per enkele reis waarschijnlijk zullen bedragen: 1e kl. *f* 0.65; 2e kl. *f* 0.50; 3e kl. *f* 0.30; — terwijl de vrachtprijzen per omnibus Van den Berg voor alle klassen *f* 0.50, en die van Driehuizen en van het Groote Badhuis voor de drie klassen respectievelijk *f* 0.95, *f* 0.85 en *f* 0.65 bedroegen.

En wat vooral niet mag vergeten worden, zijn *tijd* en *comfort*. 't Verschil in tijd per enkele reis van Haarlem naar Zandvoort bedraagt toch niet minder dan ruim een half uur; terwijl men, wat comfort betreft, ervaren zal, dat men per spoor tout à son aise te Zandvoort arriveert, zonder iets gewaar te worden van het even onvergetelijk als onverdragelijk gevoel in rug en lendenen, dat het deel was van allen, die zich ooit 't genoegen gunde voor hun pleizier den bolderwagentocht te ondernemen, die hen van het „Halte" aan de Zandvoortsche Laan naar Zandvoort voerde.

Retourbiljetten van Amsterdam naar Zandvoort bedroegen per Holl. Spoor 1e kl. *f* 1.90; — 2e kl. *f* 1.45; — 3e kl. *f* 0.95; terwijl dezelfde biljetten, met inbegrip der omnibusvracht van Van den Berg, voor de 1e kl. *f* 1.95; voor de 2e kl. *f* 1.65; en voor de 3e kl. *f* 1.35 bedroegen.

Vooral bij de 3e klasse zal het verschil in vrachtprijs in 't oogloopend zijn. Voor de 1e klasse zal bijna geen verschil

[1]) Wij maken hier met opzet melding van de *vermoedelijke* vrachtprijzen, en herhalen wat wij reeds vroeger hebben gezegd, n.l. dat aan het einde van dit werkje, de officieele tarieven zullen worden opgenomen.

in prijs zijn op te merken, maar wel een enorm verschil in comfort en gemak. 't Is zoo, voor den Omnibusdienst van Driehuizen en dien van het Groote Badhuis waren wel geen retourbiljetten verkrijgbaar; maar, zoo dit wel het geval geweest ware, zou het verschil in vrachtprijzen zeker nog sterker zijn uitgekomen. Merken we hierbij op, dat de Omnibussen in kwestie op zulk een gering aantal treinen — en dan nog niet eens op expres- en sneltreinen correspondeerden, zoodat de grootste correspondentiën werden gemist, om de eenvoudige reden, dat genoemde treinen niet aan het „Halte" der Zantvoortsche Laan stopten, dan valt het als vanzelf in 't oog, hoe voordeeliger thans de reis naar Zandvoort per Spoor zal gemaakt worden.

En nu hebben we nog geen melding gemaakt van bijkomende omstandigheden, zooals o. a. het feit, dat op zon- en feestdagen de omnibussen zooveel passagiers plachten te vervoeren, dat er letterlijk om plaats werd gevochten, eene omstandigheid, dunkt ons, die tot het gebruik maken van dat middel van vervoer juist niet bijzonder sterk kon animeeren.

Voegen we daarbij, dat de duinstreek, b. v. tusschen IJmuiden en de Vogelenzang, uitmunt door rijkdom aan treffend schoone natuurtafereelen en echt pittoreske partijen, en dat IJmuiden, Bloemendaal, Overveen, de Vogelenzang, Bennebroek en Heemstede met hunne prachtige wandeldreven, heerlijke bosschen en schilderachtig gelegen villa's en buitenplaatsen, dagelijks meermalen per spoor gemakkelijk en spoedig zijn te bereiken, — Zandvoort b. v. is slechts 6 kilometers of 10 à 12 minuten sporens van Overveen verwijderd — dan aarzelen we niet te verklaren, dat wij ook in deze omstandigheid een levensader zien voor het succes der H. Z. Spoorwegmaatschappij.

Afgescheiden van deze circonstance d'affaires is het feit,

dat zij, die zich op eigen gelegenheid van Haarlem naar Zandvoort willen verplaatsen, zich voor een rijtuigje met één paard de uitgave moeten getroosten van minstens *f* 4.—, en — willen ze met dezelfde huurgelegenheid retourneeren, daarvoor minstens *f* 7.— moeten betalen. Ziet, dat zijn cijfers, deugdelijke cijfers!

Ook wat het goederen-vervoer betreft, willen we eenige cijfers ten beste geven. Gemiddeld mag men de jaarlijks te vervoeren hoeveelheid schelpen op 6.000.000 kilogrammen of 6.000 kub. meter stellen, eene hoeveelheid dus, die bij gemakkelijker en goedkooper vervoer zeer zeker nog beteekenend zal toenemen. Dagelijks worden, voor alsnog, minstens 16.000 kilogrammen schelpen naar de Leidsche-Vaart per kar vervoerd, waarvan de vracht berekend wordt op *f* 2.40 à *f* 2.50 per 1000 kilogram. De waarde van den jaarlijkschen omzet van visch vertegenwoordigt een kapitaal van 60 à 70 duizend gulden. De visch werd tot nog toe door ongeveer 300 vischloopers (zoo noemt men die luî) naar Haarlem gebracht; van die 300 volbrengt minstens de helft zijn dagelijkschen tocht per kar of wagen met paard of ezel; eene omstandigheid, die voor hunne betrekkelijke welvaart pleit. Hoe veel voordeeliger en gemakkelijker zal het vischvervoer per spoor blijken te zijn, ja, wij meenen het er voor te mogen houden, dat dezelfde spoorweg het middel zal worden om vischhandel en reederijen veel grootere proportiën te doen innemen, wanneer, zooals het plan is, de dienst zoodanig geregeld is geworden, dat de visch per eerste sneltrein van de H. IJ. S. naar het buitenland vervoerd zal kunnen worden. Ook aardappelen en schelpen zullen vrij zeker per spoor vervoerd worden, evenzeer als in de wintermaanden de meststoffen, die tot verbetering der in kultuur gebrachte duingronden moeten dienen; terwijl bovendien het vervoer van bouwmaterialen, die te Zandvoort in zeer groote mate

noodig zullen zijn, een niet te versmaden bron van inkomsten voor den spoorweg zal uitmaken; en dat zal ook het geval wezen met het vervoer van winkelwaren en behoeften voor badgasten, winkels, hôtels en huiselijk gebruik. En nu spraken we nog niet eens over de belangrijke bloembollen-kultuur, welke te Overveen en Bloemendaal wordt gedreven, en die op hare beurt ook hare contingenten aan den spoorweg leveren zal. Dit zal evenzeer het geval zijn met het vervoeren van waschgoederen van- en naar de bleekerijen.

En dan het personen-vervoer! Wezen we er reeds op, dat in den zomertijd het aantal badgasten en bezoekers te Zandvoort misschien verviervoudigd zal worden: ook gedurende den winter is een vrij voldoend personen-vervoer te wachten.

Zooals ge weet, bestond er tot dusverre een geregelde omnibusdienst van Bloemendaal over Overveen naar Haarlem. Gedurende de zomermaanden, b. v. van 1880, werkte die dienst met 13 ritten [1]) naar Haarlem en 13 ritten naar Bloemendaal, de eersten aansluitende aan het Station der H. IJ. Spoorwegmaatschappij op *evenveel vertrekkende* treinen en de laatste geregeld naar de aankomst van de treinen, meest van Amsterdam. De prijzen waren:

Van Bloemendaal naar 't Station Haarlem *f* 0.25
„ Overveen „ „ „ „ 0.20

Retourbiljetten werden niet afgegeven en er was geen verschil in plaats. Per spoor zullen de prijzen zeker veel lager zijn. Men is van plan ze dus te stellen: Enkele reis: 1e kl. *f* 0.25;—, 2e kl. *f* 0.20; 3e kl. *f* 0.10; Retourbiljetten 1e kl. *f* 0.35; — 2e kl. *f* 0.25, 3e kl. *f* 0.15.

Denk u daarbij een verschil in tijd van niet minder dan 32 minuten per enkele reis: de omnibus rijdt 40 — het spoor slechts 6 à 8 minuten.

[1]) Des winters placht de Omnibus slechts achtmaal daags te rijden.

En dan nog het comfort!

Doch — genoeg tot staving onzer bewering, dat n. l. de levensvatbaarheid van den Spoorweg Haarlem-Zandvoort boven allen twijfel is verheven [1]).

En nu? — nu nog een enkel woord van lof aan de HH. Ed. J. J. Kuinders en W. J. Schram voor de flinke uitvoering der spoorwegwerken tusschen Haarlem en Zandvoort. Danken wij den Heer Kuinders de goeddoordachte en nauwkeurig uitgewerkte plannen voor den aanleg van genoemde spoorbaan: dienzelfden dank wijden we ook den Heer Schram, aannemer te Amsterdam, voor de uitvoering dier plannen, eene uitvoering, die elk onpartijdig beoordeelaar schier tot verbazing noopt. Immers, den 10 Dec. 1880, in 't midden van den barren winter, die zich toen meer dan ooit deed gelden door zijne vreeselijke sneeuwstormen, ving hij den arbeid aan en — reeds den 7den Mei ll. spoorde men tot het doen van proefritten van het eene eindstation naar het andere.

Voorwaar, dat heet doortasten, dat heet energiek zijn! Eere daarom den man, die zoo der wereld toonde, wat ook wij Nederlanders *kunnen*, als we slechts — *willen!* Dank den man, die Nederlands eer zoo schitterend tegenover het buitenland handhaafde!

---

[1]) Terwijl we dit schrijven, ontvingen we de officieele mededeeling, dat den 29n April l.l., vanwege het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid is aanbesteed: „De aanleg van een telegraaflijn langs den Spoorweg Haarlem-Zandvoort," en dat het werk bestaat in het aanleggen van eene telegraaflijn met *negen* draden, over eene lengte van 8130 meters, en eindelijk, dat de nieuwe lijn nabij Zandvoort in verbinding wordt gebracht met de bestaande.

II.

De Gemeente Zandvoort.

Eer we verder gaan en de nieuwe badinrichting c. a. tot onderwerp onzer beschouwing nemen, willen we onze lezers, die ongetwijfeld toch wel iets meer dan alleen maar den naam der door hun gekozen of te kiezen badplaats willen kennen, een en ander van het aloude *Sandefoerde* mededeelen. Reeds sedert meer dan vijftig jaren als badplaats bekend, vormt Zandvoort eene gemeente, die op eene oppervlakte van ruim 3270 hectaren belastbaren grond, eene bevolking telt van 2207 zielen, die ten getale van 1624 tot de Ned. Hervormde kerk behooren, terwijl er 443 R. Katholieken, 21 van de Bisschoppelijke Clerezy, 14 Lutherschen en 5 Doopsgezinden zijn. Voor omstreeks vijfentwintig jaren telde men er 230 huisgezinnen, die tezamen eene bevolking uitmaakten van 1170 inwoners. Het aantal gebouwde eigendommen bedraagt thans 460. Vergelijkt men deze cijfers met die der verpondingslijsten van 1632, toen het aantal woningen tot 148 was geklommen, met dezelfde lijsten van omstreeks het eerste vierde der 18de eeuw, toen er slechts 92 huizen met 626 inwoners waren, dan blijkt ook uit die verschillende

totalen, dat Zandvoort in den loop der tijden zoowel zijne dagen van voorspoed en vooruitgang, als zijne dagen van tegenspoed en achteruitgang heeft gekend. Inzonderheid was dit, wat het laatste betreft, het geval omstreeks het midden der 17de eeuw, toen hevige pestziekten deze gemeente deerlijk teisterden en hare bevolking zoowel als hare welvaart op ontzettende wijze verminderde. En dat was te meer te bejammeren, omdat het visschersplaatsje zich sedert het begin der 16de eeuw inderdaad aardig begon te ontwikkelen. Immers meldt de „Informacie up den Staet ende Faculteyt ende Gelegentheyt van de Steden en Dorpen in Hollandt ende Vriesland, — gedaen in den jare MDXIV, ons aangaande Zandvoort het volgende:

„Upten 25n in Septembri voors. gehoert die van Santvoert, als heer Dirck Claeszoon, cappellaen, oudt 30 jaren, Joost Janszoon, van Geervliet, oudt 42 jaer, schout, Pieter Jacobszoon, oudt 58 jaer, Lambert Gerritszoon, oudt 44 jaer, scepenen, Gijsbrecht Meinszoon, oudt 62 jaer, kerkmr. van Santvoert, ende seijden by heuren eede tguendt ('t geen) dat hier naer volcht, eerst, Up 1e arle segghen dat zij hebben omtrent 76 haertsteden, onder guet ende quaet die bewoent worden, 21 die leech staen, 5 die ofgebroecken zijn (ledige of open erven dus), ende één daer de onderpriester inne woent; ende over 10 ofte 12 jaren wasser wel 120 of 124, ende dit comt overmits de sterfte, ende datter wel verdroncken zijn.

Up IIe arle seyt de cappellaen, dat se staen onder de kercke van Haerlem, maer houdt (dat er) nu zijn omtrent 200 communicanten, alsoe hij vernomen heeft van den cappellaen, die vóór hem gedient heeft.

Up IIIe arle seggen, dat zij van elck vat biers, dat binnen den dorpe gedroncken wort, geven te exchijse 5

groten vlaems, twelck beloopt bij gemeen jaeren omtrent 130 Rh. gl., (Rijnsche gulden) ende dat tot prouffite van den dorpe, ende en geven anders geen exchijs up geenrehande dinghen. Daerenboven gheven zy mijnen heere van Breederoede, hunnen ambochtsheere, den besten visch die zij aenbrenghen van den Cabbeliau, naest onser vrouwen visch, ende vier schelvisschen ende acht schollen, die vercoft worden, ende daervan compt bij gemeen jaeren 18 ofte 20 nobelen. Seggen voorts dat tdorp belast es mit 30 Rh. gl. tsjaers lijfrenten, vercoft omtrent 12 of 14 jaeren geleden, ende noch 12½ Rh. gl. tsjaers, ter losse mit 29 £ groten Vlaems, vercoft omtrent 16 of 18 jaeren geleden; welcke penninghen geemployteert zijn tot betalinghe van den ruyterpenninghen, mijns genadighen Heere bede ende andere ongelden van den dorpe, ende en hebbe daervan geen octroij.

Up IVe arle seggen, dat men up alle ommeslagen, die men upt tvoors. dorp doet, hoe dicken (dikwijls) die vallen, dat zy zoe dick maicken een nyeuwe zettinghe, ende dat bij den Schout ende Scepenen ende twee of drie van den rijckdomme (regeering); ende als men haer portie van den 60000 £ ommeslaet, bedracht 38 £ 14 ß, daerinne de rijcxste van den dorpe moet gelden, dier (die er) maer en zijn, elcx 3 Rh. gl. of daeromtrent, ende die andere nae advenant; ende daervan een van den rijcxsten tevreden es uyt alle zijn guet te scheyden om eens 500 Rh. gl., ende tmeestedeel es zoe arm, dat indien zy een maent of twee sonder tsee te vaeren waeren, zouden om broot moet gaen.

Up Ve arle seggen, dat zij hun generen mit visschen ter zee; ende reeden ter zee 10 pincken ende 2 harincscepen, die tot Haerlem thuys behoeren, ende hadden over 10 of 12 jaeren 14 pincken ende 12 harincscepen; ende en hebben binnen Santvoert geen lant dan twee

crochten (kampen) die groot zijn omtrent 3 mergen, die verstuven van den duynen, die twee persoenen binnen den dorpe toebehoeren, ende noch een crocht, die de kercke toebehoert, groot omtrent één mergen; daervan een mergen lants geestimeert es up 50 Rh. gl., te coope, ende 33 St. te huyre.

Up VIe arle seggen, dat zy geen onkosten van dijcken ofte sluysen en hebben."

Blijkens deze officieele gegevens was het bij den aanvang der 16de eeuw dus geen „couleur de rose," noch „plaisne prospérité." Immers, „tmeestedeel (was) zoe arm, dat, indien zij een maent of twee sonder tsee te vaeren waeren, (zij) om broot (zouden) moeten gaen (bedelen)."

Of de opgaven van Zandvoorts notabelen mogelijk wat overdreven waren — „de Hollanders," zegt Dr. Broers, „zijn altoos echte duitendieven geweest" — kunnen wij niet beslissen, dit weten we echter, dat Zandvoort zich in het tweede en derde vierde der 16de eeuw vrij sterk ontwikkelde. De visscherij bloeide sterker dan vroeger; de vloot breidde zich uit en de verdiensten namen toe. Bijzonder was dit het geval nà het eerste vierde der 17de eeuw, toen ook de Zandvoorters ten gevolge van het oprichten eener *Maatschappij van 't Noorden* hier te lande, een belangrijk aandeel namen in de Groenlandsvaart of visscherij in Straat Davis (walvischvangst). Toen vooral mochten de Zandvoorters — en dat was op bijna al onze kustplaatsen 't geval — zich in een toestand van welvaart en vooruitgang verheugen.

Zandvoort is trouwens veel grooter geweest dan het tegenwoordig oudere gedeelte aanwijst. Ontgravingen in verschillende streken der omliggende duinen gedaan, het vinden van oude steenen, fundeeringen, puin, bewerkt hout, oude munten, doodsbeenderen, enz. bewijzen dat zeker overtuigend genoeg.

Reeds in de 13de eeuw bekend en in de oude bescheiden van vóór 1300 onder den naam van Sandfort of Sandevoerde bekend, is deze plaats eene der oudste Hollandsche heerlijkheden, welke tot aan 1722 van de Grafelijkheid behoorde, doch den 6den November van dat jaar, ingevolge besluit van de Staten van Holland, bij openbare veiling in de Kastelanij te 's Gravenhage voor de som van *f* 10.000 verkocht werd aan den Heer Paulus Loot, Commissaris vanwege de Generale Staten der Vereenigde Nederlanden, te Lissabon, die omstreeks denzelfden tijd ook de Zandvoorter duinen alsmede het Ambt van den Bode aankocht; voor de eersten betaalde hij *f* 4140.—, voor het laatste *f* 300.—. Na het overlijden van den Heer Loot is de heerlijkheid Zandvoort in 1760 overgegaan in het bezit van den Heer Johannes Van Marselis, uit wiens geslacht zij aan de familie Hartsinck is gekomen. Later is zij in het bezit gekomen van de familie Barnaart en was nu wijlen Jhr. H. G. Barnaart, te Haarlem, de laatste bezitter der Heerlijkheid. Na het overlijden van genoemden Heer Barnaart is zij bij erflating overgegaan op zijne dochter, de tegenwoordige bezitster Mejonkvrouwe Barnaart, welke gehuwd is met den Heer A. G. De Favauge, Oud-officier bij het Nederlandsche leger.

De hierboven genoemde heeren van Zandvoort hebben zich allen zeer veel gelegen laten liggen aan den bloei hunner heerlijkheid. Vooral aan den Heer Loot is Zandvoort veel verplicht. Aan zijne onvermoeide pogingen had het o. m. te danken, dat men tot gerief der Zandvoorters in 1725 een wagenveer oprichtte, waarvan het Reglement door Baljuw en Leenmannen van Brederode in 1741 werd goedgekeurd en aangenomen, terwijl het vijf jaren later door den Hove van Holland werd bekrachtigd. Ook werd, ten gevolge van de bemoeiingen van meergenoemden Heer Loot in 1735 tusschen dezen en Burgemeesteren

van Haarlem, als Ambachtsheeren van Overveen, de Vogelenzang en Bloemendaal, eene minnelijke schikking getroffen over de ban- of grensscheiding tusschen Zandvoort en de genoemde Heerlijkheden, volgens welke ieders grondgebied met behoorlijke grenspalen moest worden aangewezen.

Waarlijk, Zandvoort en de Zandvoorters hadden den Heer Loot veel te danken: hij was hun weldoener, en daarom laat het zich, dunkt ons, begrijpen, dat men van *zijne* begrafenis, die in 1753 plaats greep, door den toenmaligen onderwijzer, die tevens lijkbezorger was, een bijzondere *Memorie* liet opstellen, welke nog heden ten dage in het Gemeente-Archief van Zandvoort wordt bewaard. — Door de welwillendheid van den Heer Burgemeester J. R. Boerlage zijn wij in staat gesteld, onzen lezers met den inhoud van dat curieuse stuk bekend te maken.

Het moge hier in zijn geheel volgen:

„Memorie wegens het gepasseerde te Zandvoort bij de begrafenis van Paulus Loot, Heer van Zandvoort overleden, den 14den October 1753."

„Pr. Memorie van Zijn WEdGestr. De Heere Paulus Loot van Santvoort, Heer van Santvoort enz. enz. enz.

Wegens het Gepasseerde te Santvoort Omtrent het Overlijden en Begraaven van Syn WEdHd. Op d: 14e Octob. 1753 Sijnde Zondag. De Nademiddag Kerk Uyt Zijnde En ik Naauliks 't Huys Gekome Zynde, Kwam de Schout aan mijn Huijs En Zeyde mr (meester) Gij moet eens bij domine Koomen, de Secretaris is er moet U Spreeken. Waar op ik terstond met de Schout heen Ging. Bij doe Koomende Zeijde de Schout: de Heer Van Santvoort is doodt: doe (toen) Belaste mij de Secretaris Om terstont ten Vier Uuren te Luyden Een Halff Uur Lang,

groten vlaems, twelck beloopt bij gemeen jaeren omtrent 130 Rh. gl., (Rijnsche gulden) ende dat tot prouffite van den dorpe, ende en geven anders geen exchijs up geenrehande dinghen. Daerenboven gheven zy mijnen heere van Breederoede, hunnen ambochtsheere, den besten visch die zij aenbrenghen van den Cabbeliau, naest onser vrouwen visch, ende vier schelvisschen ende acht schollen, die vercoft worden, ende daervan compt bij gemeen jaeren 18 ofte 20 nobelen. Seggen voorts dat tdorp belast es mit 30 Rh. gl. tsjaers lijfrenten, vercoft omtrent 12 of 14 jaeren geleden, ende noch 12½ Rh. gl. tsjaers, ter losse mit 29 ₤ groten Vlaems, vercoft omtrent 16 of 18 jaeren geleden; welcke penninghen geemployteert zijn tot betalinghe van den ruyterpenninghen, mijns genadighen Heere bede ende andere ongelden van den dorpe, ende en hebbe daervan geen octroij.

Up IVe arle seggen, dat men up alle ommeslagen, die men upt tvoors. dorp doet, hoe dicken (dikwijls) die vallen, dat zy zoe dick maicken een nyeuwe zettinghe, ende dat bij den Schout ende Scepenen ende twee of drie van den rijckdomme (regeering); ende als men haer portie van den 60000 ₤ ommeslaet, bedracht 38 ₤ 14 ß, daerinne de rijcxste van den dorpe moet gelden, dier (die er) maer en zijn, elcx 3 Rh. gl. of daeromtrent, ende die andere nae advenant; ende daervan een van den rijcxsten tevreden es uyt alle zijn guet te scheyden om eens 500 Rh. gl., ende tmeestedeel es zoe arm, dat indien zy een maent of twee sonder tsee te vaeren waeren, zouden om broot moet gaen.

Up Ve arle seggen, dat zij hun generen mit visschen ter zee; ende reeden ter zee 10 pincken ende 2 harincscepen, die tot Haerlem thuys behoeren, ende hadden over 10 of 12 jaeren 14 pincken ende 12 harinescepen; ende en hebben binnen Santvoert geen lant dan twee

crochten (kampen) die groot zijn omtrent 3 mergen, die verstuven van den duynen, die twee persoenen binnen den dorpe toebehoeren, ende noch een crocht, die de kercke toebehoert, groot omtrent één mergen; daervan een mergen lants geestimeert es up 50 Rh. gl., te coope, ende 33 St. te huyre.

Up VIe arle seggen, dat zy geen onkosten van dijcken ofte sluysen en hebben."

Blijkens deze officieele gegevens was het bij den aanvang der 16de eeuw dus geen „couleur de rose," noch „plaisne prospérité." Immers, „tmeestedeel (was) zoe arm, dat, indien zij een maent of twee sonder tsee te vaeren waeren, (zij) om broot (zouden) moeten gaen (bedelen)."

Of de opgaven van Zandvoorts notabelen mogelijk wat overdreven waren — „de Hollanders," zegt Dr. Broers, „zijn altoos echte duitendieven geweest" — kunnen wij niet beslissen, dit weten we echter, dat Zandvoort zich in het tweede en derde vierde der 16de eeuw vrij sterk ontwikkelde. De visscherij bloeide sterker dan vroeger; de vloot breidde zich uit en de verdiensten namen toe. Bijzonder was dit het geval nà het eerste vierde der 17de eeuw, toen ook de Zandvoorters ten gevolge van het oprichten eener *Maatschappij van 't Noorden* hier te lande, een belangrijk aandeel namen in de Groenlandsvaart of visscherij in Straat Davis (walvischvangst). Toen vooral mochten de Zandvoorters — en dat was op bijna al onze kustplaatsen 't geval — zich in een toestand van welvaart en vooruitgang verheugen.

Zandvoort is trouwens veel grooter geweest dan het tegenwoordig ondere gedeelte aanwijst. Ontgravingen in verschillende streken der omliggende duinen gedaan, het vinden van oude steenen, fundeeringen, puin, bewerkt hout, oude munten, doodsbeenderen, enz. bewijzen dat zeker overtuigend genoeg.

Reeds in de 13de eeuw bekend en in de oude bescheiden van vóór 1300 onder den naam van Sandfort of Sandevoerde bekend, is deze plaats eene der oudste Hollandsche heerlijkheden, welke tot aan 1722 van de Grafelijkheid behoorde, doch den 6den November van dat jaar, ingevolge besluit van de Staten van Holland, bij openbare veiling in de Kastelanij te 's Gravenhage voor de som van *f* 10.000 verkocht werd aan den Heer Paulus Loot, Commissaris vanwege de Generale Staten der Vereenigde Nederlanden, te Lissabon, die omstreeks denzelfden tijd ook de Zandvoorter duinen alsmede het Ambt van den Bode aankocht; voor de eersten betaalde hij *f* 4140.—, voor het laatste *f* 300.—. Na het overlijden van den Heer Loot is de heerlijkheid Zandvoort in 1760 overgegaan in het bezit van den Heer Johannes Van Marselis, uit wiens geslacht zij aan de familie Hartsinck is gekomen. Later is zij in het bezit gekomen van de familie Barnaart en was nu wijlen Jhr. H. G. Barnaart, te Haarlem, de laatste bezitter der Heerlijkheid. Na het overlijden van genoemden Heer Barnaart is zij bij erflating overgegaan op zijne dochter, de tegenwoordige bezitster Mejonkvrouwe Barnaart, welke gehuwd is met den Heer A. G. De Favauge, Oud-officier bij het Nederlandsche leger.

De hierboven genoemde heeren van Zandvoort hebben zich allen zeer veel gelegen laten liggen aan den bloei hunner heerlijkheid. Vooral aan den Heer Loot is Zandvoort veel verplicht. Aan zijne onvermoeide pogingen had het o. m. te danken, dat men tot gerief der Zandvoorters in 1725 een wagenveer oprichtte, waarvan het Reglement door Baljuw en Leenmannen van Brederode in 1741 werd goedgekeurd en aangenomen, terwijl het vijf jaren later door den Hove van Holland werd bekrachtigd. Ook werd, ten gevolge van de bemoeiingen van meergenoemden Heer Loot in 1735 tusschen dezen en Burgemeesteren

van Haarlem, als Ambachtsheeren van Overveen, de Vogelenzang en Bloemendaal, eene minnelijke schikking getroffen over de ban- of grensscheiding tusschen Zandvoort en de genoemde Heerlijkheden, volgens welke ieders grondgebied met behoorlijke grenspalen moest worden aangewezen.

Waarlijk, Zandvoort en de Zandvoorters hadden den Heer Loot veel te danken: hij was hun weldoener, en daarom laat het zich, dunkt ons, begrijpen, dat men van *zijne* begrafenis, die in 1753 plaats greep, door den toenmaligen onderwijzer, die tevens lijkbezorger was, een bijzondere *Memorie* liet opstellen, welke nog heden ten dage in het Gemeente-Archief van Zandvoort wordt bewaard. — Door de welwillendheid van den Heer Burgemeester J. R. Boerlage zijn wij in staat gesteld, onzen lezers met den inhoud van dat curieuse stuk bekend te maken.

Het moge hier in zijn geheel volgen:

„Memorie wegens het gepasseerde te Zandvoort bij de begrafenis van Paulus Loot, Heer van Zandvoort overleden, den 14den October 1753."

„Pr. Memorie van Zijn WEdGestr. De Heere Paulus Loot van Santvoort, Heer van Santvoort enz. enz. enz.

Wegens het Gepasseerde te Santvoort Omtrent het Overlijden en Begraaven van Syn WEdHd. Op d: 14e Octob. 1753 Sijnde Zondag. De Nademiddag Kerk Uyt Zijnde En ik Naauliks 't Huys Gekome Zynde, Kwam de Schout aan mijn Huijs En Zeyde mr (meester) Gij moet eens bij domine Koomen, de Secretaris is er moet U Spreeken. Waar op ik terstond met de Schout heen Ging. Bij dee Koomende Zeijde de Schout: de Heer Van Santvoort is doodt: doe (toen) Belaste mij de Secretaris Om terstont ten Vier Uuren te Luyden Een Halff Uur Lang,

En dat driemaal daags te doen bij Provizie Zoo Lang Als Sijn WelEdHd Boven Aarde was. En Ook Beval dien Heer mij Om met Twee Andere Verzeld Ordentelick in 't Zwart Gekleed de Notificatie te doen Aan de Schout en Scepenen, Do en Kerkeraad. Hetwelk dien dag in die Ordre ook Volbragt Wierd.

Op de 16 dito Wierd mij door De Hr Secretaris Geordineert Om met dezelve mannen die mij de Notificatie hadden helpen doen Op de 18e de Geheele Regeering tegens des anderen daags de 19e ter Begraaffenis te Noodigen en daar bij nog Eenige Burgers, die mij met Naamen Genoemd Wierden. En Wel Zoo, dat ik er bij moest zeggen, dat ze na de Begraaffenis Bij Corn. Van der Mije moesten Gaan om een Glaasje Wijn te drinken En Een Stuk te Eeten maar niet te Zingen off te Kijven, hetwelk ik haar ook zoo Gezegt hebbe. Ook Kreeg ik Ordre Om de Graffkelder te Oopenen met zoodanige Adsistenten Als ik Zoude Verkiezen op mijn Kosten.

De Tijd Gekoomen zijnde Om te Begraaven, Zoo Kwaamen er Vier Bidders Uyt de Stadt met Een Koets en Bragten Een Slegt Kleed mede Waar mede Zij de Zitplaas Van Syn WEdHd In de Kerk Behongen. Ik Liet Terstond als de Bidders Kwaamen de Klok Luyden En na Verloop van een Groot Half Uur Kwam men met het Lijk bij het Kerkhoff, Alwaar de Baar op Ordre Even Binnen de muur Gezet was, het Lijk daar op gezet zijnde Hadden ze een Roeff en Een Kleed van Amsterdam Mede gebragt, Welk Kleed ik affkeurde omdat het Zoo Klijn was, dat (het) Op de Roeff Liggende de Kist niet Konde Bedekken En Haalde ons doodkleed: En in Ordre Gekoomen zijnde Gingen de Bidders Aan Eyder Zeyde Van my Twee En Ik in de midden Voor het Lijk: en Om het Slegte Weer Werd my Geordineerd om maar Eens Om de Kerk te Gaan, En zoo de Kerk in tot voor het

Graff, Alwaar Twee mannen in Klommen om de Kist waar te neemen. Want de Kist moest met het VoetEynde Eerst Wat Neder gelaaten Worden, omdat de Oopening te Kort is en daarom Gebruykte Ik Ook drie Touwen voor de Zekerhijd: het Lijk dan bijgezet zijnde Gingen wij de Kerk Weder Uyt met Zoo Goeden Ordre als wij Konden En Geleyden de Vrinden tot Voor het Huis van de Schout, Alwaar ik de Bidders, die Anders voor het Lijk heel Onordentelick Gegaan hadden, Aan Eyder Zeyde Van de deur Twee Plaaste met de Hoed in de Hand, hetwelk Ik haar Voor deede Zoo Lang totdat de Vrinden Nevens de Schout en de Hr Secretaris en Do (Dominee) in Huys waaren: En doe zeyde Ik nogmaals Aan de Regeerin(g) en de Andere Genooden, dat ze nu beliefde te Gaan Aan het Huys van Corns. v. d. Mye, maar dat ze dog niet moesten Zingen off Kijven: En nadat de Klok omtrent een Uur (nadat het Lijk Bijgezet was) Gel(u)yd had, Kreeg ik Ordre om op te houden, maar dat we Zes Weeken, te Reekenen Van de Eerste Ordre aff, driemaal daags Elke Reys Een Half Uur moesten Luÿden. Ook kreeg ik Ordre Om de Naam Van Sijn WEdHd met Koopere Spijkertjes op de Kist te Laaten Spijkeren, hetwelk ik Ook Volbragt heb.

NB. Aan de Kant van D(ominees) Huÿs Staat Een Kist, daar op Staat met Kopere Spijkertjes magreta de quesnoy 1733; daarAan Staat de Tweede Kist en daarop Staat Elizabet Barra Van Keulen 1737. En daar Aan Staat de Kist van Sijn WEdHd, en daarop Staat Paulus Loot Van Santvoort, Heer Van Santvoort 1753.

NB. Daar Waren Tien dregers, En die hadden Elk een Zeemansmuts op, Ordentelick in 't Swart, Gelijk bedonge was." [1])

---

[1]) Gemeentearchief van Zandvoort.

Krachtens de oude Heerlijkheidsrechten bezat de Heer van Zandvoort het recht tot aanstelling van den Schout, den Secretaris en zeven Schepenen, welke laatsten jaarlijks, omstreeks Paschen, uit dubbeltallen werden gekozen naar eene voordracht, die door den „Rijckdom," d. i. de regeering, den Heer werd aangeboden; terwijl Schout en Schepenen alle dorpsbedieningen onder goedkeuring van den Heer begaven; de Koster werd oudtijds, op voordracht van Schout, Schepenen en Kerkeraad, door den Heer aangesteld. Voorts ontving deze van iedere schuit twee gulden, in plaats van den halven visch; terwijl het recht voor den afslag van vreemden visch te zijnen voordeele werd verpacht of ingezameld [1]).

Was visscherij reeds van overouden tijd het hoofdmiddel van bestaan. der Zandvoorters, diezelfde tak van nijverheid is ook nog in onze dagen een der bronnen van hunne inkomsten: 't meerendeel der bevolking geneert zich nog immer met visscherij en vischhandel. Toch zijn er ook velen, welke zich met den landbouw bezig houden en jaarlijks neemt de oppervlakte duingrond, die door hen met aardappelen en moesgroenten wordt bebouwd, beteekenend toe. Blijkens het Verslag omtrent den toestand van den landbouw in deze Gemeente over 1875, werden in dat jaar te Zandvoort 760 hectaren grond met aardappelen beplant, die te samen p. m. 30,400 hectoliters van genoemde aardvrucht opbrachten.

Trouwens, de „Zandvoorter Duinaardappelen" hebben een goede reputatie; door velen worden ze voor de keurigste van geheel Nederland gehouden, terwijl ze bovendien buitengewoon lang smakelijk blijven. Ze worden dan ook tamelijk wel op prijs gehouden.

Ook de schelpvisscherij verschaft velen Zandvoorters

[1]) Tegenw. Staat, D. VIII. bl. 282.

werk en brood; in 1880 werd er eene hoeveelheid van ruim 10.000 hect. schelpen gevischt en uitgevoerd.

Intusschen — en dat spreekt immers als van-zelf — intusschen is de omstandigheid, dat Zandvoort eene badplaats is geworden, van grooten invloed geweest op hare uitbreiding en haren bloei. Het aantal badgasten toch neemt er jaarlijks toe; natuurlijk moeten dezen, bij gemis of gebrek aan genoegzame ruimte in het Groote Badhuis of in het Hôtel Kaufmann, alsmede ten gevolge van dezelfde oorzaak in het Kleine Badhuis van den Heer Driehuizen, zich elders in de Gemeente, bij partikulieren, van huisvesting en verpleging voorzien en vandaar, dat zeer vele ingezetenen tijdens het badseizoen — en dat is op andere badplaatsen evenzeer het geval, hunne woningen geheel of gedeeltelijk aan badgasten of logé's verhuren, waardoor zij geen onbelangrijke voordeelen genieten. Ziedaar ook de oorzaak van het toenemend aantal huizen.

En geen wonder, voorwaar! dat Zandvoort steeds betrekkelijk zooveel badgasten en bezoekers — meest landgenooten en, wat vreemdelingen betreft, meestal Duitschers — tot zich trok; want voor hen, die in alle stilte, vrij en ongedwongen, hier het grootsche zeetooneel wenschten te aanschouwen, immer versche zeelucht wenschten te genieten en daarin herstel van gezondheid en levenskracht zochten, verdiende Zandvoort de voorkeur boven Scheveningen. Geen woelige huishouding, geen luidruchtig verkeer, geen stadsdrukte met al den aankleve van dien, geen steedsche dwang werd hier gekend; kortom, het was in den vollen zin van 't woord een rustige rust, die men hier kon smaken. En dat werd door velen begeerd en gewaardeerd; dat gaf bezoek en welvaart! Trouwens, een tochtje naar Zandvoort, om er met zijne familie of vrienden eenige uren in het genot der frissche zeelucht door te brengen, behoorde immer en

ongetwijfeld tot de aangenaamste uitspanningen, welke men van Haarlem en ook van Amsterdam uit kan genieten; want, inderdaad, het is een majestueus gezicht, dat men er van de hooge heuvelrei over 't onbegrensde zeevlak heeft: dat nimmer eindigend ruischen der golven, dat „zuchten" der zee, haar rijzen en dalen bij ebbe en vloed, waardoor binnen slechts weinige uren het strandvlak beurtelings verbreedt en versmalt: die visschersvloot aan den duinvoet of zacht-wiegelend op het pekelveld, om er den zeevisch te verschalken; die zich snel-voortbewegende stoombooten op ongemeten afstand reeds te onderkennen aan hunne „rookende schoorsteenen," die trotsche koopvaarders met hunne blanke zeilen, zich door de zon schitterend afspiegelende tegen het helder blauwe luchtruim, en „bevracht met 's werelds overvloed!" dat alles, en nog veel meer, wekt u op, stemt u tot opgeruimdheid en schenkt u levenslust en genot!

Maar hetzelfde strandvlak, dat thans den indruk uwer schreden draagt, verdwijnt soms geheel en al, wanneer bij westelijke en noordwestelijke stormen de woest schuimende, ongetemde baren tegen de duinen worden opgestuwd en 't strand beuken met al het geweld en al de kracht van den verbolgen Oceaan, zooals dat o. a. plaats vond in 1825, toen de zee zelfs zoo hoog steeg, dat een schip van zestien voet diepgang vóór het groote Badhuis zou hebben kunnen ankeren. Ge begrijpt, dat zulke événementen juist niet tot de voordeeligste of aangenaamste behooren, maar och, dat gaat nu eenmaal zoo; evenals de meeste — zoo niet alle — zeeplaatsen, heeft ook Zandvoort in den loop der eeuwen soms veel te lijden gehad van hooggaande stormvloeden, zooals o. a. den 4n en 5n Maart 1671, toen, bij zeer hoogen springvloed, het Noordzeewater met zulk een geweldigen aandrang het strand perste, dat daardoor vele duinen bezweken en onderscheidene visscherswoningen

uit elkander sloegen en wegspoelden. Grooter evenwel was de schade, welke deze gemeente moest lijden bij den geweldigen stormvloed — om van andere niet te spreken — van 1682, waardoor de duinketen over eene aanzienlijke lengte werd weggeslagen en afgebrokkeld. — Door de helmbeplanting, die steeds met groote zorg wordt onderhouden, zijn de duinen sedert echter meer bevestigd en tegen verstuiving beveiligd. — Een ontzettend verschijnsel, zooals er bij „menschenheugen" te voren nimmer was waargenomen, vertoonde zich den 21sten Mei 1795 aan het Zandvoortsche strand. Op het onverwachts, en met eene snelheid die verbaasde, rees het water dermate, dat het zoo hoog aan de duinen stond, als bij de zwaarste en langdurigste stormen in het winterseizoen. En te meer nog was dit verschijnsel bevreemdend, omdat het slechts tot op zeer geringen afstand van de kust was waargenomen; sommige visschers hadden er op zee in 't geheel niets van bespeurd. 't Geheele geval — dus vertelde mij een oud visscher, — kwam den Zandvoorters raadselachtig voor en sommigen meenden er een voorbode van, ik weet niet welke, rampen in te zien; ja, men ontleende er zelfs eene profetie aan voor „'t vergaan der wereld." Verstandiger lieden echter gisten, dat men dit plaatselijk en snel rijzen en dalen der zee moest toeschrijven aan de werking van een hoos, of aan eenige andere beweging in den dampkring. En dat was ook zoo, want eenige stuurlieden of schippers van visschersschuiten, welke zich destijds op zee bevonden, verklaarden gezien te hebben, dat omstreeks denzelfden tijd, waarop genoemd verschijnsel plaats had gegrepen, een groot getal hoozen dwars over hunne schuiten heenliepen en wand en tuig beschadigden. Intusschen werd deze opzetting der zee veel verder noord- dan zuidwaarts waargenomen, en was het vooral de Gemeente Petten, die daardoor groote schade leed.

Den 17den Dec. van meergenoemd jaar (1795) werd Zandvoort wederom door een zwaren stormvloed geteisterd. De zee sloeg zelfs over de voorliggende duinen heen, die daardoor vreeselijk leden, ja, er werd zelfs een levende kabeljauw door den hooggaanden vloed over de duinen heengeslagen, die door een rappen gast gevangen en te Haarlem op de vischmarkt werd verkocht [1]).

Dat zulke vloeden meermalen oorzaak waren van- of gepaard gingen met min of meer belangrijke strandingen, spreekt als van zelf, en dat de kloeke moed van 't echt Oud-Hollandsch bloed zich daarbij nimmer verloochende, is van zoo algemeene bekendheid, dat wij er hier in 't breede geen gewag van behoeven te maken.

Daar werd wat menig daad van kloeken moed bedreven,
Wanneer 't de redding gold van schip en goed en leven.

Of, zoudt ge meenen, dat hier misschien minder dan elders edel bloed door de aderen van Zandvoorts kinderen der zee vloeit? Dit bleek o. a. in 1805 wel anders. Toen n.l. de Engelschen dit strandplaatsje beschoten en daardoor een der visschersschuiten in brand geraakte, nam een jong Zandvoorter gezel, Matthijs Molenaar geheeten,

---

[1]) Meermaals zijn — en veelal ten gevolge van stormen — op het Zandvoortsche strand walvisschen en cachelotten aangedreven, zooals in 1479 en 1502, toen er een paar walvisschen aandreven, waarvan de een 24 en de ander ruim 50 voeten lang was. Den 4n Januari 1629 dreef tusschen Zandvoort en Noordwijk een walvisch aan strand, waarvan men eene afbeelding heeft vervaardigd, die van het volgende kreupelrijm vergezeld ging:

Wanneer ons 't vierde licht van 't nieuwe jaar quam groeten
Is hier dees Wallevisch, lang drie en sestig voeten,
Van Noordwijk op de zee naar Zantfoort weggestrand:
God wende 't quaet van ons en 't lieve Vaderland.

In 1762 spoelde er weder een cachelot en in 1791 een vinvisch aan; terwijl in Dec. 1851 zich een levende walvisch vóór de kust tusschen Zandvoort en Wijk aan Zee vertoonde.

het kloek besluit, dat vaartuig zoo mogelijk te behouden. Hij wierp zich in zee en zwom naar de brandende schuit, die hij onder 't bereik der vijandelijke kogels bluschte en zoo behield.

Die daad, dus dachten eenige ingezetenen van Haarlem, mocht niet onopgemerkt worden gelaten, en vandaar, dat zij den kloeken jongen Zandvoorter een zilveren tabaksdoos vereerden, waarop de volgende regels waren gegraveerd:

„Deez' doos vereerde een Vriendenkring
Aan Zandvoorts braaven Jongeling,
Den kloeken Mathijs Moolenaar,
Die, spijt het dreigendst lijfsgevaar,
Bij 't fel beschieten van de kust,
Een brandend Pinkje heeft gebluscht;
Dat dit geschenk, hoe kleen, bewijz':
Bataafsche moed staat nog op prijs."

Met een enkel woord willen wij hier ook melding maken van het stranden van Zr Ms stoomschip Cycloop, kommandant Swaanhals, dat op zijn retour van Elseneur den 2den Januari 1855 bij Zandvoort strandde; doch welke bodem, na voorafgaande aanbesteding vanwege het Departement van Marine, weder vlot werd gebracht door de H.H. G. Groot en Konijn, te Egmond aan Zee, die dit werk hadden aangenomen voor *f* 17.700.

Van de onderscheidene strandingen welke er in de laatstverloopen jaren plaats grepen, noemen wij alleen de volgende: die van de Noordsche bark *Henriette*, in Oct. 1873; die van de Duitsche bark *Paul Ernst*, den 23sten Nov. 1877; die van de *Greiffswald* (ook een Duitsch schip); die van de Duitsche bark *Maria*, den 1sten Jan. 1878, en die van het Amerikaansche schip *St. Nicolaas*, welks lading, in petroleum bestaande, in brand was geraakt. Bij deze laatste redding werd de geheele bemanning, benevens de kapiteinsvrouw, te samen 17 personen, in één enkelen tocht gered.

Als eene herinnering aan de door ons genoemde schipbreuk der *„Henriette,“* wordt op het Raadhuis, in een met spiritus gevuld fleschje nog altoos *het oor* bewaard, dat een der redders — behoorende tot de bemanning der Reddingboot [1]) — *Willem Draaijer* geheeten, bij dat ongeluk verloor. Bij het wrak gekomen, sprong een ketting van den zoogenaamden „Spaanschen Ruijter“ stuk en trof het hoofd van Draaijer zoodanig, dat het oor er in zijn geheel van werd afgescheurd. Dat ongeval scheen den wakkeren zeerob echter niet te deeren: hij voer ten minste voort met te redden wat hij kon. Teruggekeerd en verbonden, wilde hij het oor wegwerpen; „wat heb ik aan dat ding,“ zei hij. De burgemeester voorkwam dat echter en bewaarde het. Weldra werd het geval in wijder kring bekend, en velen kwamen naar Zandvoort om den moedigen Draaijer, en natuurlijk ook diens afgescheurde oor, te zien. Zij lieten zich niet onbetuigd. De Burgemeester ontving *f* 80 aan giften, stelde ze Draaijer ter hand, die, dankbaar voor de belangstelling hem en zijn oor betoond, den Burgemeester het bewuste oor in vollen vrijen eigendom afstond. Ziedaar de Geschiedenis van het Zandvoorder oor!

Maar genoeg van die min aangename wintersche tafereelen.

In den zomertijd echter, heeft men voor zulke min aangename tafereelen niet te vreezen; dan ziet ge Hollands grootste vijand vaak in kalme rust, als 't ware een spiegelvlak vormende, waarop ge, zij 't misschien ook in de

[1]) De te Zandvoort gestationeerde Reddingboot onder stuurman Christiaan Visser is aldaar geplaatst vanwege de Noord- en Zuidhollandsche Reddingmaatschappij en staat onder beheer van de volgende H.H. Commissarissen: Jhr. Q. Hoeufft, Mr. D. Visser Van Hazerswoude, A. C. J. De Favauge, P. Van der Mey en J. R. Boerlage.

verte, een gansche vloot van Zandvoortsche, Scheveninger-, Katwijker- en Egmonder visschers vaartuigen verspreid ziet liggen, die òf hun wand pas hebben uitgeworpen, òf met hunne vangst strandwaarts stevenen om ze op den afslag te brengen.

Of geeft ge wellicht de voorkeur aan het gezicht over het duin- en boschrijk landschap, dat zich Noord- en Oosten Zuidwaarts vóór u uitbreidt? Welnu, bestijg dan eens dien heuvelketen achter u en laat uw oog in ruimeren kring den „Ommekreitz“ overzien! Wel, wat dunkt u van het wijd en ruim gezicht over de vóór ons liggende golvende duinstreek, die, omzoomd en afgewisseld door de schilderachtigste boschages, zich zoo verre uw blik reikt, uitbreidt. Waarlijk, met innig welgevallen weidt het oog in 't ronde, wanneer het gelijk dat thans bij ons 't geval is, een tijd lang als tusschen lucht en water zweefde.

Hier, aan de duin- of landzijde, waar de blik beperkt wordt door het dichtste groen, waar lisch en duinroos, braamstruik en klimop zich doorheendringen, alsof ze u wilden beletten door het duinbosch heen te gluren, waar haas en konijn, patrijs en fazant een eigen erf zich kozen en waar de echt Hollandsche meiboom, zoo scherp van doorn en zoo zacht van bloem en geur, zich schaart naast de minnekozende linde en den trotschen eik, naast den gladden en breed-gevleugelden beuk en zachte berk.

Treffend schoon landschap, voorwaar! Liefelijk en schoon zijn ze die duinen! En wat al herinneringen, ook uit het ver verleden, bewaren ze niet voor ons! Moge er omtrent Zandvoorts geschiedenis ook al niet veel bekend zijn, men weet echter, dat het tamelijk oud moet wezen, daar het reeds, gelijk bekend is, vóór de veertiende eeuw werd genoemd [1]). Van algemeene bekendheid evenwel is het,

[1]) Zie Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem, D. II. bl. 149. Uitgave van J. J. Van Brederode, Haarlem, 1877.

dat Witte van Holland, de bastaardzoon van graaf Floris V, hier in 1304 zich aan wal zette, om het erf zijner Vaderen te verdedigen tegen de overmoedige Vlamingen, die, vereenigd met de Brabanters en gesteund door Zeeuwsche ballingen met Jan van Renesse aan 't hoofd, bijna gansch Holland hadden onderworpen. En hoe hij dat erf tegen die ingedrongen benden verdedigde en, hoe het Hollands alouden vijand verging, dat zegt u Witte's kloeke krijgsmansnaam, hem sedert dien tijd gegeven: „Geesel der Vlamingen!"

„Hoor, hoe een vaderlandsche bard die gebeurtenis bezingt:

„Was het vreemd, zoo na het zinken van 't achtbaar geslacht,
(Toen, vervallen aan 't Henegouwsche wapen,
't Land, met Vlaanderen in strijd, nu verloren het dacht,
En der landzaten deugd scheen te slapen;)

Was het vreemd, zoo bij 't zien van den Hollandschen leeuw,
Dien de Blinkert verhief van zijn kruinen,
Jong en oud met triomfen en jubelgeschreeuw
Kwam uit Haarlem gestroomd naar de duinen,

Waar hun Witte verscheen, als een gift van omhoog,
Hij, de zoon van dien Floris, zoo goedig,
Hij, het beeld van dien vader in houding en oog,
En niet min dan zijn vader kloekmoedig.

Toen riep alles: „te wapen, bij de oude banier!
Fluks te wapen, gij klappren en vromen!
Ziet uw helper, uw heervoogd, uw redder is hier:
Ziet, het Hollandsche bloed is gekomen.

En om Haemstede [1]) drong zich de landzaat bijeen,
En de bloedige strijd werd gestreden;
En der Vlamingen hoogmoed verging en verdween,
Bij het Manpad met voeten getreden.

Zoo zong de Amsterdamsche Oud-Hoogleeraar Mr. D. J. Van Lennep, aan wien Zandvoort voor geen gering deel zijne opkomst heeft te danken.

[1]) Witte Van Holland = Witte Van Haemstede.

Dagteekent de meer gunstige toestand van genoemde plaats toch eerst van de verloopen jaren, dan zal het wel niemand bevreemden, dat men er in meer dan een oud bouwvallig huis nog zoovele herinneringen ziet aan den vervallen en armoedigen toestand van weleer, en daarom achten wij het een verblijdend teeken van meerdere welvaart en vooruitgang, dat men er thans reeds tal van woningen aantreft, die, in beter en schooner vormen opgetrokken, het geheel een aangenamer en meer welvarend voorkomen geven.

Wat intusschen geen gering aandeel heeft gehad in de bevordering van Zandvoorts bloei, is de aanleg van den Straatweg, die genoemde gemeente met den Heerenweg verbindt. Het plan tot dien aanleg ging omstreeks het jaar 1824 uit van eenige ingezetenen te Haarlem, die ter bereiking van hun doel eene commissie in 't leven riepen, waartoe ook de Heer Mr. D. J. Van Lennep behoorde, en zeker was het voor een goed deel aan diens bemoeiingen en voorlichtingen te danken, dat het eertijds zoo armoedige stranddorpje uit zijn diep verval werd opgebeurd. En hoe men bij die onderneming aan zijn raad het oor leende en welke de gevolgen van zijn invloed en voorlichting waren, deelde de Heer Van Lennep-zelf mede in een schrijven van den 14 Juli 1826 aan Mej. Perroud. Dus schreef hij: „Mon goût pour la Botanique sera beaucoup soutenu cette année par les courses frequentes, que je serai obligé de faire à Zandvoort où je suis avec M. M. Barnaart, P. Van Lennep et deux Messieurs de Haarlem à la tête d'une entreprise pour tirer ce village de sa misère en y fondant une *maison de bains* (het tegenwoordige groote Badhuis) et en faisant paver en briques le chemin depuis le Heerenweg près de Berkenroede jusqu'à la mer. La plupart des particuliers aisés de nos quartiers ont pris des actions pour cette entreprise, tellement que nous avons pu réunir

un capital de *f* 150.000 pour donner de l'ouvrage à une quantité des plus pauvres individus de Zandvoort pour tout le reste de l'année et faire germe dans tout ce canton un bien-être qui promet le plus heureux resultat pour l'avenir." [1])

En waarlijk, de verwondering door den Heer van Lennep gekoesterd, zijn niet teleurgesteld. Het verkeer is er belangrijk door verbeterd en bevorderd en daardoor is de afvoer van visch en schelpen, welke laatste ten behoeve van kalkbranderijen en wegen hier in groote hoeveelheid in zee opgevischt en uitgevoerd worden, belangrijk toegenomen; de schelpvisscherij, gelijk men dat bedrijf noemt, is sedert den aanleg van den „straatweg naar Zandvoort" inderdaad een belangrijke tak van bestaan voor die gemeente geworden.

De meeste Zandvoorters behooren tot het Ned. Herv. kerkgenootschap en vormen eene gemeente, die tot eersten predikant beriep Johannes Marcus. Hij aanvaardde zijn dienstwerk in 1586 en overleed in 1611. Dat men te Zandvoort echter reeds veel vroeger de Hervormde leer was toegedaan, blijkt o. a. uit het Keur- en Gebodsregister Haarlem, volgens welke officieele oorkonde de Regeering dier Stad reeds den 3den April 1531 het verbod uitvaardigde, „dat geen inwoonders ofte poorters tot Santvoort sullen gaan hooren naer de predicatie, doordien veel quaestie komt over 't seggen: „gij luyteranen, gij papisten ende andere woorden." De goêgemeente moet zich zeker weinig om dat verbod bekreund hebben, daar de overheid zich ongeveer een jaar later genoodzaakt zag hetzelfde verbod te herhalen (20 April 1532).

De in 1848 gesloopte kerk der Ned. Herv. Gemeente, welke vóór de Reformatie aan de H.H. Agata en Adrianus was opgedragen, had oorspronkelijk veel grootere af-

[1]) Leven van C. en D. J. Van Lennep, door Mr. J. Van Lennep D. III. 2de stuk, bl. 244.

metingen dan later. Het hoogere gedeelte, namelijk het Koor, dat gedurende den tachtigjarigen oorlog veel had geleden, werd gesloopt en het overige op 's lands kosten weder onder dak gebracht en ten behoeve van den Hervormden eeredienst ingericht. Dit had plaats in 1618. De toren, die oorspronkelijk veel hooger is geweest, werd te gelijkertijd hersteld en van een fraaien spits met slaguurwerk voorzien.

In de 18de eeuw werd de kerk op kosten van den toenmaligen ambachtsheer, Paulus Loot, belangrijk gerestaureerd, zoo door het versterken der muren, het plaatsen van nieuwe ramen en het op nieuw plaveien van den vloer, als door het vernieuwen zoowel van den predikstoel als van de banken voor de Regeeringsleden en den kerkeraad. Voorheen was tegen den oostmuur der kerk eene kapel gebouwd, waarin het familiegraf der Ambachtsheeren van Zandvoort was geplaatst. De kapel-zelve had haren ingang in de kerk, terwijl de eigenlijke grafplaats, die door een fraai gesmeed ijzeren hek van het ruim der kerk was gescheiden, met kunstig bewerkte marmeren kerksieraden prijkte. Genoemde grafplaats was in 1728 gemaakt voor rekening van Zandvoorts meergenoemden voormaligen Ambachtsheer P. Loot, op wiens naam de uit wit marmer gehouwen loods vermoedelijk zinspeelt, die met een dieplood in de hand, boven den boog placht te zitten.

In trouwe, geen onaardig embleem, wat in vroeger jaren echter vrij wat sterker uitkwam dan nu, toen men aan weêrszijden van den predikstoel een paar wapenborden zag hangen, wier opschriften er op wezen, hoe de zee in den loop der eeuwen ook te Zandvoort hare slachtoffers eischte.

Op het eerste bord las men:

D. M. S.
vir genere et virtute nobilissimus.
Matthaeus de la Cave.

Trienarchus, qui cum viginti duabus negotiantium ex Brittania nostros ad portus contendentibus presidio suisset, Fugatis quinque myoporantibus Gallicus, in conspectu orae nostrae subito turbinenave illiuseversa et procellis haustra cum Militubus et classiariis periit. D. X. Julii CIƆIƆCXCIV Cadaver ejus ad littus Santfurtense diebus aliquot post appulsum necessari hic tumulandum curarunt.

Dat is:

„Aan de schim van wijlen den kapitein ter Zee Mattheus de la Cave, bevelhebber van een fregat, is dit gewijd. Een man door afkomst en deugd zeer aanzienlijk, die, toen hij tweeëntwintig koopvaarders uit Engeland tot bescherming gestrekt en vijf Fransche kapers op de vlucht had gejaagd, in het gezicht van onze kust, toen zijn schip door een plotseling opgekomen dwarlwind omgeworpen en door storm vergaan was, met matrozen en soldaten is omgekomen, den 10den Juli 1694.“

Zijn lijk, dat eenige dagen na die ramp te Zandvoort aanspoelde, is door zijn familie hier begraven.

Het andere door ons bedoelde Wapenbord bevat het volgende:

Hier leyt begraven de Vrouw Johana Margrietha Corbet, dogter van de Heer Colonel Walter Corbet, en van Vrouwe Maria Magdalaina Halkett en huysvrouw van den Heer Captijn Charles Halkett, verongelukt tussen Noortwijk en Santvoort, komende uyt Schotland, en is haar Doode lighaam hier aan

Strant komen Drijven, op den 22e September anno 1720.“

De beide hier genoemde borden, welke met de familiewapens van deze slachtoffers der zee prijken, worden thans bewaard op den zolder, die zich boven de catechiseerkamer bevindt.

Intusschen was de kerk door verloop van tijd zoo bouwvallig geworden, dat ze in 1848 gesloopt en door eene nieuwe, ingericht naar de behoefte der gemeente, werd vervangen. Alleen de toren, die indertijd voor rekening van Hollands Staten was gebouwd, bleef staan; deze onderging in 1871 eene belangrijke herstelling, welke eene uitgave van *f* 3000.— vorderde. Tot den opbouw van dit bedehuis, waarvan de eerste steen werd gelegd door den tegenwoordigen predikant Ds. C. Swalue, en waarin de eerste godsdienstoefening gehouden werd op den 1e Juli 1849, schonk de Heer Eliza Santhagens, te Amsterdam, eene som van *f* 8000.—, terwijl nog vele anderen ruime giften tot den kerkbouw hadden bijgedragen. Het voornaamste sieraad dezer kerk is het fraai, welluidend orgel [1]), mede — althans grootendeels — een geschenk van genoemden Heer Santhagens, die de belangrijke gift van *f* 4500.— schonk tot den bouw van dat speeltuig, 't welk vervaardigd is door den Heer H. Knipscheer te Amsterdam.

De voormalige begraafplaats, welke naast de Herv. Kerk ligt, werd buiten gebruik gesteld ingevolge besluit van den Gemeenteraad, die krachtens de wettelijke bepalingen op 't begraven verplicht waren buiten de kom der Gemeente een nieuwe Algemeene Burgerlijke begraafplaats aan te

---

[1]) De dispositio van het orgel is, Manuaal: Bourdon 16 voet, Prestant 8, Roerfluit 8, Trompet 1, Octaaf 4, Quint 3, Super Octaaf 2, Mixtuur 2, Cornet (diskant) 4 voet. — Bovenklavier: Bourdon 8 vt., Gemshoorn 8, Viola di Gamba 8, Prestant 5, Dwarsfluit 4, Woudfluit 2, Dulciaan 9 vt. — Pedaal: Bourdon 16 vt.

leggen. Jhr. H. G. Barnaart, toen Heer van Zandvoort, stond daartoe het noodige terrein, ter grootte van ongeveer 32 aren, welwillend aan de gemeente af. Die nieuwe begraafplaats, door een ijzeren hek van den publieken weg gescheiden, werd in Juni 1873 in gebruik gesteld.

Het R. K. gedeelte der bevolking, dat thans 443 zielen telt, vormt hier eene parochie en bezit eene kerk, die in 1854 voor p. m.. *f* 20.000 gebouwd werd in plaats van de vroegere kapel of huiskerk, welke in het noordeinde stond, doch tengevolge van de uitbreiding der Gemeente te klein was geworden; dat gebouw bestaat nóg wel, maar is tot partikuliere woningen ingericht. De tegenwoordige R. K. Kerk, die bij den ingang der gemeente aan den straatweg is gebouwd, is opgedragen aan de H. Agatha en bevat een klein, welluidend orgel. [1])

Wie er de maker van is hebben we niet kunnen vinden, we weten slechts, dat het in 1875 door de Gebroeders Adema, te Leeuwarden, is vernieuwd.

De kerk, die hoogst eenvoudig is ingericht, bevat als altaarstuk een schilderij van wijlen den Haarlemsche schilder J. A. Kruseman Az., voorstellende Christus aan het kruis, dat naar het oordeel van sommigen niet onverdienstelijk is. Het is afkomstig uit de R. K. kerk te Leimuiden en werd in 1825 door den Pastoor aldaar gekocht op de tentoonstelling, die toen te Haarlem werd gehouden. Het is echter geen eigendom der Zandvoortsche kerk, maar slechts in bruikleen aan deze afgestaan. Het behoort aan het bisdom Haarlem.

De predikstoel, die door een samenloop van ons onbekende omstandigheden veel geleden heeft, is een merk-

[1]) Dit orgel heeft de volgende stemmen: Holpijp 8 voet, Fluit 4, Quint ½, Mixtuur 3, Prestant 4, Viola di Gamba, Octaaf 2 en Gemshoorn 1 voet.

waardig voortbrengsel van 18de-eeuwsche Vlaamsche beeldhouwkunst en is, blijkens eene inscriptie, in 1760 vervaardigd door J. Cressant. Ook de Communiebank verdient de belangstelling van den oudheidlievenden kunstvriend. Ook zij is in menig gedeelte deerlijk verwaarloosd, doch behoort zeker tot de beste voortbrengselen van Nederlandsch beeldhouwwerk uit het laatst der 16de of het begin der 17de eeuw. De Eerw. Heer L'Ami, die beide kerkmeubelen met ongelooflijk veel moeite gezuiverd heeft van de verf-, teer- en harpuislaag, waarmede zij bedekt waren, verdient de ondersteuning van allen, die in kerkelijke kunst belangstellen. Wij bevelen Z.Ew. dan ook volgaarne aan bij hen, die hem ten behoeve zijner kerk de hand willen reiken! Het eenvoudig bedehuis prijkt met een spits torentje, terwijl men op twee in den voorgevel geplaatste steenen deze woorden leest: Soli Honore et Deo Gloria.

Genoemde kerk wordt bediend door Zandvoorts eersten eigen pastoor, den zoo evengenoemden Heer J. J. L'Ami.

Oudtijds werd de dienst verricht door den te Haarlem wonenden kapelaan van Overveen, waarmede deze Gemeente weleer kerkelijk vereenigd was; doch bij besluit van den vice-superior Carolus Belgrado, dd. 18 Maart 1851, werd Zandvoort tot zelfstandige statie verklaard. Daardoor leed de statie te Overveen, volgens opgaaf van „Kerkelijk Nederland" een verlies van 152 Communicanten. Bij besluit van Z. D. H. Mons. Franciscus Jacobus Van Vree, Bisschop van Haarlem, dd. 30 Oct. 1854, werd de statie van Overveen als zoodanig opgeheven en het grondgebied, gelegen binnen de daarbij aangewezen grenzen, in kerkrechterlijken zin, tot eene statie verheven, aan welke genoemde Bisschop de kerk van den H. Bavo te Overveen als parochiekerk aanwees. [1])

Ten behoeve van het openbaar onderwijs bestaat hier

[1]) Bijdr. voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, D. III. bl. 337.

vooralsnog eene openbare lagere school, die evenwel niet meer voldoet aan de jongste wetsbepalingen op den bouw en de inrichting der schoollokalen. Zij werd in 1859 gebouwd; de toenmalige Commissaris des Konings in de provincie Noordholland, Jhr. W. Boreel Van Hoogelanden, legde er den 8sten April van genoemd jaar den eersten steen aan. — In den gevel der voormalige dorpsschool las men het jaartal 1565, geplaatst in een steen, waarin de toom van een paard was uitgehouwen, en welke voorstelling (volgens overlevering), zonderling genoeg, dienen moest om 't publiek te informeeren, dat de schoolmeester van dit dorp tevens het bedrijf van smid uitoefende. — Wij, voor ons, gelooven, dat het embleem op dien steenen adreskaart veeleer zijn raison d'être vindt in Ps. XXXII : 8 en 9, waar we lezen: „Ik zal U onderwijzen en U leeren van den weg, dien gij gaan zult. Ik zal U raad geven. Mijn oog zal op U zijn. Weest niet gelijk een paard, gelijk een muilezel, die geen verstand heeft, en wiens muil men breidelt met een toom," enz.

Die oude school moet zeker al van overouden tijd tot een of ander openbaar gebruik bestemd zijn geweest, omdat men op een der deurkozijnen het Gemeentewapen van Zandvoort (een gouden veld, beladen met drie kruiselings over elkander liggende haringen van zilver) zag staan. Het tegenwoordige schoolgebouw moet òf verbouwd, òf door eene geheel nieuwe worden vervangen. Hartelijk hopen wij, dat aan het bouwen eener geheel nieuwe school de voorkeur worde gegeven, niet alleen, omdat er dan tegelijk kan worden voorzien in den bouw van een postkantoor, waaraan hier dringende behoefte bestaat, maar vooral om het belang zoowel van het onderwijszelf, als om het belang van den zeer verdienstelijken hoofdonderwijzer den Heer J. Van der Heyden, een man, die als onderwijzer en huisvader, als ambtenaar en staats-

burger de onverdeelde achting van gansch Zandvoort geniet. Gaarne maken wij van deze gelegenheid gebruik, openlijk een woord van hulde en aanbeveling uit te spreken voor den man, aan wien Zandvoort zooveel is verplicht. Wij achten het zelfs een belangrijk voordeel voor hen, die *Bad-Zandvoort* voor langeren of korteren tijd met hunne familiën bezoeken en voor hunne kinderen behoefte mochten hebben aan onderwijs, te mogen weten, dat zij er hun kroost kunnen toevertrouwen aan een man, die aller vertrouwen bezit en dat vertrouwen ook ten volle verdient.

Behalve genoemde inrichting van onderwijs bestaat te Zandvoort sedert 1845 eene uit liefdegiften opgerichte *Bewaarschool*, die sedert hare stichting bestuurd wordt door Mej. S. M. Van der Mije—Kracht. Genoemde school staat onder toezicht van eene bijzondere commissie, aan wier hoofd de WelEerw. Heer Ds. Swalue staat; dit is ook het geval met de hier in 1866 opgerichte *Meisjes-Naaischool.*

Voorzeker was het zoowel voor deze instelling van liefdadigheid als voor het nader te noemen Badhuis voor Minvermogenden een feest en tegelijk een onvergetelijke dag, toen den 11den September 1873 beide inrichtingen vereerd werden met een bezoek van nu wijlen H. M. Koningin Sophia. Geheel Zandvoort was in feestdos en toonde zich opgetogen over het feit, dat Neêrlands Koningin er toeven wilde. Was 't wonder, dat de gansche bevolking de meest ondubbelzinnige blijken van gehechtheid en liefde voor H. M. aan den dag legde, toen de Vorstin met woorden van dank en hartelijke toegenegenheid de gemeente weder verliet.

Van de publieke gebouwen der Gemeente Zandvoort noemen wij het in 1873 gebouwde *Raadhuis*, dat gebouwd werd door de H.H. J. Visscher en F. Maas, te Haarlem, naar de plannen en onder toezicht van den Heer D. E. L. Van den Arend, architect in laatstgenoemde gemeente.

vooralsnog eene openbare lagere school, die evenwel niet meer voldoet aan de jongste wetsbepalingen op den bouw en de inrichting der schoollokalen. Zij werd in 1859 gebouwd; de toenmalige Commissaris des Konings in de provincie Noordholland, Jhr. W. Boreel Van Hoogelanden, legde er den 8sten April van genoemd jaar den eersten steen aan. — In den gevel der voormalige dorpsschool las men het jaartal 1565, geplaatst in een steen, waarin de toom van een paard was uitgehouwen, en welke voorstelling (volgens overlevering), zonderling genoeg, dienen moest om 't publiek te informeeren, dat de schoolmeester van dit dorp tevens het bedrijf van smid uitoefende. — Wij, voor ons, gelooven, dat het embleem op dien steenen adreskaart veeleer zijn raison d'être vindt in Ps. XXXII : 8 en 9, waar we lezen: „Ik zal U onderwijzen en U leeren van den weg, dien gij gaan zult. Ik zal U raad geven. Mijn oog zal op U zijn. Weest niet gelijk een paard, gelijk een muilezel, die geen verstand heeft, en wiens muil men breidelt met een toom," enz.

Die oude school moet zeker al van overouden tijd tot een of ander openbaar gebruik bestemd zijn geweest, omdat men op een der deurkozijnen het Gemeentewapen van Zandvoort (een gouden veld, beladen met drie kruiselings over elkander liggende haringen van zilver) zag staan. Het tegenwoordige schoolgebouw moet òf verbouwd, òf door eene geheel nieuwe worden vervangen. Hartelijk hopen wij, dat aan het bouwen eener geheel nieuwe school de voorkeur worde gegeven, niet alleen, omdat er dan tegelijk kan worden voorzien in den bouw van een postkantoor, waaraan hier dringende behoefte bestaat, maar vooral om het belang zoowel van het onderwijszelf, als om het belang van den zeer verdienstelijken hoofdonderwijzer den Heer J. Van der Heyden, een man, die als onderwijzer en huisvader, als ambtenaar en staatsburger de onverdeelde achting van gansch Zandvoort geniet. Gaarne maken wij van deze gelegenheid gebruik, openlijk een woord van hulde en aanbeveling uit te spreken voor den man, aan wien Zandvoort zooveel is verplicht. Wij achten het zelfs een belangrijk voordeel voor hen, die *Bad-Zandvoort* voor langeren of korteren tijd met hunne familiën bezoeken en voor hunne kinderen behoefte mochten hebben aan onderwijs, te mogen weten, dat zij er hun kroost kunnen toevertrouwen aan een man, die aller vertrouwen bezit en dat vertrouwen ook ten volle verdient.

Behalve genoemde inrichting van onderwijs bestaat te Zandvoort sedert 1845 eene uit liefdegiften opgerichte *Bewaarschool*, die sedert hare stichting bestuurd wordt door Mej. S. M. Van der Mije—Kracht. Genoemde school staat onder toezicht van eene bijzondere commissie, aan wier hoofd de WelEerw. Heer Ds. Swalue staat; dit is ook het geval met de hier in 1866 opgerichte *Meisjes-Naaischool.*

Voorzeker was het zoowel voor deze instelling van liefdadigheid als voor het nader te noemen Badhuis voor Minvermogenden een feest en tegelijk een onvergetelijke dag, toen den 11den September 1873 beide inrichtingen vereerd werden met een bezoek van nu wijlen H. M. Koningin Sophia. Geheel Zandvoort was in feestdos en toonde zich opgetogen over het feit, dat Neêrlands Koningin er toeven wilde. Was 't wonder, dat de gansche bevolking de meest ondubbelzinnige blijken van gehechtheid en liefde voor H. M. aan den dag legde, toen de Vorstin met woorden van dank en hartelijke toegenegenheid de gemeente weder verliet.

Van de publieke gebouwen der Gemeente Zandvoort noemen wij het in 1873 gebouwde *Raadhuis*, dat gebouwd werd door de H.H. J. Visscher en F. Maas, te Haarlem, naar de plannen en onder toezicht van den Heer D. E. L. Van den Arend, architect in laatstgenoemde gemeente.

Genoemd gebouw, dat ongeveer *f* 6000.— heeft gekost, en in welks voorgevel het Gemeentewapen wordt gezien, mag inderdaad als eene verfraaiing der dorpskom beschouwd worden.

Ook het zoogenaamde *Oude Mannen- en Vrouwenhuis* of, gelijk het oorspronkelijk heette, het *Proveniers- of Gasthuis*, mogen wij niet onopgemerkt voorbijgaan. Er worden thans negen personen in verpleegd. Het is een bijzondere instelling van liefdadigheid, welke bestuurd wordt door drie Regenten en een Rentmeester, die aan den Gemeenteraad rekenplichtig zijn.

Eigendommen of fondsen bezit het Gasthuis weinig of niet; het wordt voornamelijk door giften van liefdadigen onderhouden. Dat HH. Regenten intusschen alle moeite doen om ten bate dier nuttige instelling werkzaam te zijn, blijkt o. a. uit het feit, dat zij zich voorzien hebben van een eleganten weegtoestel, welke geplaatst is in de Bazar, en waar Dames en Heeren, die belangstellen in hunne lichamelijke beteekenis, kunnen vernemen, welk gewicht zij in de schaal leggen. De opbrengst van die weegpartijtjes bedraagt jaarlijks gemiddeld *f* 120,—. Waarlijk geen onaardig revenuutje!

Omtrent de geschiedenis en het ontstaan van deze instelling is weinig of niets bekend. Vermoedelijk is het eene stichting van zekeren Gerrit Willems en diens huisvrouw Aeltgen Willems, die er vrije woning en verpleging genieten. Het gebouw, als zoodanig, levert niets bijzonders op; alleen eenige geschilderde glazen, welke vrij goed zijn bewaard gebleven, verdienen eene nadere beschouwing. Zoo ziet men in de zaal o. a. een glas, waarop een rood, met een zilveren schaar beladen wapenschild is geschilderd, terwijl men er deze woorden op leest:

„Die den wtwendigen tempel bouen, en den inwendigen nyet,
Seyt my na Schriftuers ontfouwen, Of sulcke menschen bedrijven yet.
Isaack Maertens. Gasthuysmeester.
Syburch Louweres syn huysvron."

Ook hangen in datzelfde vertrek twee portretten — vermoedelijk van de stichters van het Gasthuis — waarboven de woorden: „Anno Do(mino) 1583, en daaronder ÆTA, SVE + 33, te lezen staan. 't Zijn waarlijk geen onaardige conterfeitsels; blijkens de bijschriften zijn die personages in hun drieentwintigste levensjaar geschilderd; terwijl de bijgevoegde wapenschilden zeer zeker van hun aanzien getuigen.

Op een ander glas, in hetzelfde vertrek, waarop men een zeilend vaartuig en, in 't verschiet, Zandvoort ziet, leest men, behalve den naam van Griet Allertsdr., het volgende rijm:

„Ik zeyl garen, voor de wint,
Maar ik moet hebben dat mij(n) Godt gunt,
Hoe wij zeijlen of laveren,
Is Godt met ons, wie mach ons deeren,
De Segen des Heeren, so Salomon seijt,
Maeckt rijck sonder arbeijt."
1621.

Eindelijk vindt men in een ander vertrek, de mangelkamer genoemd, een vensterglas, waarop een fregat is afgebeeld en daaronder het volgende rijm:

Dient Godt met goeden wille,
Geeft den armen en swijgt stille,
Samson was een sterck man,
Noch is hij sterker, die zijn tonge bedwingen kan,
Die alle sijn leit mit leit wil wreecken,
Samsons kracht sal hem ontbreecken."
Gerrit Willems en Aeltgen Willems, sijn huijsvrouw."

Overigens heeft het Gasthuis met zijn typischen trapgevel, die met het beeld van een ouden visscher prijkt, geheel en al een 16de-eeuwsch karakter, dat echter tengevolge van latere verbouwing of herstelling door minkundige werklieden in meer dan één opzicht van zijn oorspronkelijken vorm is vervreemd.

Eene andere belangrijke liefdadige inrichting is het in 1870, naar de plannen van den Heer S. W. Van Rouendal,

architect te Amsterdam, en door de H.H. Van Staa en Fobbe, aannemers aldaar, gebouwde en in 1871 in gebruik genomen „*Badhuis* voor *Minvermogenden* [1])," dat bestuurd wordt door eene bijzondere Commissie, bestaande uit de H.H. Prof. C. B. Tilanus, Eerelid, H. A. Crommelin, President, C. Swalue, Vice-Pres^t., Mr. H. S. Van Lennep, Secretaris, J. R. Boerlage, Penningmeester, Dr. C. Smit, Directeur-Geneesheer, en D. Cordes en A. C. I. De Favauge, Leden, door wier bemoeiingen in 1873 een *Bazar* is opgericht, waarvan de baten ten voordeele van genoemde Badinrichting komen. Het inwendig bestuur van het Badhuis voor Minvermogenden wordt welwillend waargenomen door Mej. M. A. Wolterbeek, voor wier rekening even bezuiden het Badhuis voor Minvermogenden onlangs (1880—1881) een *Pensionaat* is gebouwd, dat vijfenvijftig kamers bevat en speciaal is ingericht voor Dames en Kinderen. Mej. Wolterbeek heeft ook daardoor een goed werk verricht. Immers bestond te Zandvoort reeds sedert

[1]) Het Badhuis voor Minvermogenden is in 1870 gesticht uit liefdegiften. Alle patienten worden opgenomen (voor zooveel er plaats is), die onvermogend en voor wie zeebaden en zeelucht noodig zijn. De verplegingskosten bedragen 90 Cents p. persoon p. etmaal voor patienten uit liefdadige gestichten; zij, die voor eigen rekening verpleging verlangen, betalen *f* 1,20 p. persoon p. etmaal. Zij die zich wenschen opgenomen te zien, hebben zich te wenden tot den Heer Dr. C. Smit, Directeur-Geneesheer. — Tegen betaling van genoemd tarief ontvangen de patienten alles: huisvesting, voeding, geneeskundige behandeling, geneesmiddelen, tot zelfs bewassching en benaaien toe. Bijrekeningen kent men in het Badhuis v. Minvermogenden niet. Genoemde inrichting, welke sedert haar bestaan van de 622 lijders, die het opnam, er niet minder dan 361 geheel hersteld en 156 merkelijk gebeterd weder zag vertrekken, wordt, behalve door de ontvangen verplegingskosten, voornamelijk door vrijwillige bijdragen in stand gehouden; terwijl haar ook eenige legaten werden geschonken, die nog zeer onlangs met een gift van *f* 2000.— werden vermeerderd. Met volle vrijmoedigheid bevelen wij genoemde badinrichting in de belangstelling onzer landgenooten aan!

langen tijd behoefte aan eene inrichting, waar ouders, verzekerd van eene goede, degelijke verzorging hunner kinderen, die zij de zeelucht wilden doen genieten, een goed *tehuis* konden bezorgen. Tegen betaling van *f* 160.— per maand kunnen daar jongelieden en kinderen aan de zorg van Mej. Wolterbeek worden toevertrouwd. Eene kleine boerderij, *Kostverloren* geheeten, op 1000 meters afstand van 't strand gelegen, gedeeltelijk beplant met vruchtboomen, heesters, enz., en voorzien van goede teelaarde, zal hoogstwaarschijnlijk binnen kort tot wandelpark worden aangelegd; terwijl bij de HH. Schram en Kampers het plan bestaat en ook ten deele reeds ten uitvoer wordt gebracht, om den hun toebehoorenden omliggenden duingrond over eene oppervlakte van 16 Hectaren voor den bouw van villa's geschikt te maken. In verband met dien aanleg wordt een nieuwe straatweg geprojecteerd, die zich uitstrekt van den straatweg naar Haarlem (beginnende bij de R. K. Kerk) tot aan het Pensionaat van Mej. Wolterbeek. Deze nieuwe weg loopt achter of bezuiden den Hoogenweg om en zal, naar wij vernemen, in verband worden gebracht met een harden weg langs het strandduin, die zich tot aan de Kurzaal zal uitstrekken, om van daar door de duinen zich weder tot aan den Haarlemschen straatweg te verlengen. Langs dien weg, welke dus de gemeente Zandvoort als met een gordel zal omgeven, wil men een stoomtramdienst organiseeren om bezoekers en badgasten tegen zeer geringen vrachtprijs in de gelegenheid te stellen een toertje door de duinen om Zandvoort heen te maken.

Doch genoeg van die plannen.

Eindelijk noemen wij onder de voornaamste inrichtingen, welke in de Gemeente Zandvoort bestaan, het *Groote Badhuis*, (Grand Hôtel de Bains) dat hier — we hebben het reeds met een woord gezegd — in 1826

werd opgericht, en welks aanleg en inrichting niets te wenschen over laten; terwijl de tegenwoordige pachter van genoemd *Badhuis*, de Heer J. D. Wackwitz, bij hen die er hun tijdelijken intrek wenschen te nemen, alle aanbeveling verdient.

Behalve het *Groote Badhuis*, vindt men te Zandvoort nog een ander logement, tevens koffiehuis en stalhouderij. Wij bedoelen het zoogenaamde *Kleine Badhuis* van den Heer Driehuizen, waar ook badkoetsen worden verhuurd, en in welks nabijheid de Zandvoorter *Vuurtoren* alsmede de *Reddingboot* der Noord- en Zuidhollandsche Reddingmaatschappij staat. Eerstgenoemde, de Vuurtoren n.l., is voorzien van een lamplicht, dat alleen dan wordt ontstoken, wanneer Zandvoorter visschers zich in zee bevinden.

In de nabijheid van het „Kleine Badhuis" staat het door ons reeds vroeger genoemde Hôtel van den Heer Kaufmann, waar tegenover thans een Schaatsenbaan wordt gebouwd.

Ziedaar zoo een en ander van Zandvoort.

Ten slotte wil ik u nog met een enkel woord herinneren aan den indertijd algemeen bekenden dwerg Simon Jane Paap, die hier den 25n Mei 1789 werd geboren en wiens lengte (0,765 M.) op een der pilasters van den Zuidertrans der Haarlemsche St. Bavokerk staat aangewezen. Op het Stedelijk Museum te Haarlem worden nog eenige curiosa van Simon Paap bewaard. — Na een zwervend leven geleid te hebben, — hij liet zich zoowel hier te lande als in den vreemde voor geld bekijken — overleed hij den 2n Dec. 1828 te Dendermonde. Zijn lijk is van daar naar Zandvoort overgebracht en in de Herv. kerk bijgezet, waaruit het later moet zijn weggenomen.

III.

Gids voor de bezoekers en badgasten van Bad-Zandvoort.

ZANDVOORT.

Hôtel Kaufmann.

Tarief: Logies *f* 1.30. — I Déjeuné *f* 0.80. — II Dejeuné *f* 0.80. — Table d'hôte *f* 2. — Thee *f* 0.30. — Souper *f* 0.80. — Service, de persoon per dag *f* 0,25. — Idem, voor kinderen *f* 0.15. — Lamp, per avond *f* 0.25. — Bougie *f* 0.25.

Abonnement:

Zonder kamer *f* 3.70. — Met een kamer alleen *f* 5.30. — Twee of meer personen in ééne kamer *f* 5. — Voor kinderen beneden de 10 jaar *f* 2.75. — Voor kinderen beneden de 5 jaar *f* 2. — Voor kinderen beneden de 2 jaar *f* 1.75. — Gouvernantes, die als de familie bediend worden *f* 5. — Dienstboden *f* 3.50.

In het abonnement zijn begrepen:

Logies, I en II déjeuné, diné en thee. — Diné's apart op kamer *f* 2.50. — Een salon *f* 3. — Slaap (logeer-) kamer *f* 2.50. — Vertering volgens tarief in het abonnement *f* 3.70. — Idem voor kinderen beneden 10 jaar *f* 2.10. — Idem beneden 5 jaar *f* 1.40. — Idem beneden 3 jaar *f* 1.20. — Idem voor dienstboden *f* 2.85.

Groote Badhuis.

Tarief: Pension per dag en per persoon *f* 5.25 (buiten den wijn), waarvoor men twee déjeuné's, diné en — naar verkiezing — koffie of thee ontvangt. — Service wordt niet in rekening gebracht. — Voor kinderen beneden de 10 jaar wordt *f* 2.75 per dag betaald.

In dit Badhuis zijn acht kamers ingericht tot het nemen van warme of koude baden en douches. Badkoetsen per bad *f* 0.60. — Idem voor 12 baden, per bad *f* 0.50. — Idem voor 50 baden, per bad *f* 0.40. — Warme of koude binnenbaden of douches *f* 1.

Kleine Badhuis (Hôtel Driehuizen).

Hier worden ook badkoetsen verhuurd. Het aldaar tot dusver gevolgde tarief is: één badkoets *f* 0.50; 25 badk. *f* 10.

Pensionaat-Wolterbeek.

Tarief: *f* 160 per persoon en per maand.

Badhuis voor Minvermogenden.

Tarief: Voor patienten uit liefdadige gestichten wordt per persoon en per dag betaald *f* 0.90. — Zij, die voor eigen rekening verpleegd worden, betalen per persoon en per dag *f* 1.20.

Badhôtel-Kurzaal. — D. G. DE HAAN, Hôtelhouder.

De Galerij of Passage, waarvan de Kurzaal eigenlijk het kroonwerk vormt, bevat 26 winkels, waarin men zich van het noodige kan voorzien. Aan het eind der Passage bevindt zich eene andere overdekte ruimte of doorrit, die zoowel aan de linker- als aan de rechterzijde toegang verleent tot eene opene ruimte, welke hoofdzakelijk bestemd is tot speelplaats voor kinderen. Uit de Passage treedt men het Badhôtel binnen, welks keurig betimmerde Kurzaal eene oppervlakte beslaat van 400 M² en voorzien is van twee buffetten, waarboven een balcon is getimmerd, dat bestemd is voor de Kurzaal-kapel, wanneer deze er bij ongunstig weder concert geeft. Uit dit gedeelte van het Badhôtel ontwikkelt zich aan weêrszijden een boogvormige vleugel, die in 't geheel 46 kamers met warande bevatten en welke deels tot logies, deels tot verblijf voor een enkelen dag bestemd zijn. Voor pension — minstens voor eene maand — betaalt men per kamer met 2persoons ledikant, 2 déjeuné's, diné en thee voor 2 personen *f* 10 per dag. — Ambulante logé's betalen per dag, met inbegrip van service en bougie, 2 déjeuné's, table d'Hôte en thee, *f* 6.25, daaronder begrepen ½ flesch wijn aan table d'Hôte. Als Daghôtel gebruikt, betaalt men per dag en per kamer *f* 4. — Voor een halven dag (tot 12 ure) *f* 2.

Badinrichting Neptunus.

Aan 't strand tegenover het Hôtel Kaufmann staat een groen geverfd tentje of kiosk, waarop het volgende wordt geannonceerd:

Badinrichting Neptunus van Hollenberg en Kaufmann. Abonnement voor 10 baden, groote koets, *f* 3. Een bad, met groote koets, *f* 0.35; idem, met kleine koets, *f* 0.25.

Ongeveer op diezelfde plaats vindt men 't station voor 't huren van rijpaarden en ezels.

OVERVEEN-BLOEMENDAAL.

Zij, die van Bad-Zandvoort uit uitstapjes of rijtoeren willen maken door Haarlems omstreken, raden we aan per spoor-retourbiljet naar 't station Overveen te gaan, waar zij rijtuigen kunnen bekomen bij den stalhouder Rijnierse. Ook kan men eerst naar Bloemendaal wandelen, waar men zich bij J. Schulpzand, naast het Hôtel Kennemerland van M. Maas, van rijtuig kan voorzien.

Het voornaamste logement te Overveen is „Van ouds het Raadhuis", van G. C. de Kok.

De voornaamste logementen te Bloemendaal zijn: 1e Hôtel Kennemerland, van M. Maas, die tevens ondernemer is van den Omnibus-dienst tusschen Bloemendaal en 't station van den H. IJ. S. te Haarlem.

2e Klein Zomerzorg, van Mej. de Wed. Bitterberg.

Met bovenstaande logementen komen in hoofdzaak overeen: Het Wapen van Heemstede, te Heemstede; De Nieuwe Geleerde Man, te Bennebroek; De Wijman, te Santpoort; De Prins en Hôtel Apeldoorn, te Velsen; No. 1 en Willem

Barendsz, te IJmuiden; De Zon (tevens koffiehuis en stalhouderij), te Beverwijk.

Afzonderlijke vermelding verdienen: *a.* Velserend, bij de Ruïne van Brederode, op $\frac{1}{4}$ uur afstands van 't station Santpoort der H. IJ. Spoorweg-Maatschappij gelegen. De inderdaad pittoreske ligging van dit Hôtel, te midden van de schoone Duinstreek in de onmiddellijke nabijheid van bovengenoemde Ruïne, maakt dit établissement tot een geliefkoosd oord. Hôtelhouder J. Baale.

b. Duinlust, op enkele minuten afstands van 't station Santpoort der H. IJ. Spoorweg-Maatschappij. Groot 50.000 M². Heerlijke ligging te midden van boschrijk duin; wegens zijne hooge ligging als gezondheidsoord zeer aan te bevelen. Heeft prachtige salons met suite-slaapvertrekken; drie groote zalen, waaronder een met théater, enz. Hôtelhouder: Geo. P. Rust.

De aangenaamste en schoonste rijtoeren zijn: *a.* Uitgaande van Bloemendaal-Overveen: 1e Heen: over Overveen, (waar en passant het Kolkje en Kraantjelek zijn te bezoeken) de Elsweudslaan en den Aardenhout naar het Klaphek. Terug: den Zandvoorter straatweg, de Koediefslaan om, den Haarlemmerhout, Haarlem (de Singels om) en den Zijlweg. — 2e Heen: dezelfde roûte tot aan 't Klaphek, en verder den Nieuwen Straatweg naar Vogelenzang. Terug: Bennebroek, de Glip, Heemstede, Haarlem, Zijlweg. — 3e Dezelfde roûte, doch, terugkeerende de Kleverlaan, Bloemendaal en Overveen. — 4e Heen: langs Schapenduin, Meer-en-Berg, Velserend, Ruïne van Brederode en Driehuizen naar Velsen. Terug: den straatweg over Santpoort, Schoten en de Kleverlaan. — 5e Dezelfde roûte uitgebreid tot IJmuiden. Terug: over Velsen en Santpoort. — 6e Dezelfde roûte uitgebreid tot Beverwijk. Terug: denzelfden weg als bij 5.

b. Uitgaande van Haarlem: Diezelfde rijtoeren kunnen gemakkelijk worden uitgebreid naar Hillegom, Lisse, den Haarlemmermeerpolder, de IJpolders, Houtrijk en Polanen en de Badhoeve; ja, men zou, — gebruik makende van 't spoor — zonder veel moeite een uitstapje kunnen maken naar de Zaanstreek, die vooral voor den vreemdeling zeer veel interessants oplevert.

Tot het maken van grootere of kleinere rijtoeren vervoege men zich bij de door ons op bl. 61 genoemde stalhouders, die elk in 't bijzonder daartoe tarieven volgen, welke minder of meer van elkander verschillen. Voor zooveel wij hebben kunnen nagaan, rekene men op de navolgende prijzen: een rijtuig voor 4 personen met 1 paard, voor den geheelen dag, 12 à 14 gulden; een rijtuig voor grooter gezelschap met 2 paarden, voor den geheelen dag, 16 à 20 gulden.

De voerlieden, welke op 't stationsplein te Haarlem gestationeerd zijn, hebben gewoonlijk de volgende prijzen: vigilante met 1 paard, zonder bagage, naar het logement, 40, met bagage 50 Cents; naar Velserend, Duinlust, enz. *f* 2.50 à *f* 3.—; naar Zandvoort *f* 4.— à *f* 5.—, naar Heemstede, Bennebroek, Vogelenzang, enz. *f* 2.50, *f* 3.— en *f* 5.—. Men handelt verstandig, zoo men hier en elders bij rijtoeren vooraf den prijs bepaalt, 't zij *met* of *zonder* tol.

HAARLEM.

I. Voornaamste Stalhouderijen.

J. J. van den Berg, firma J. J. Quinterne, Kruisstraat, 28. — J. J. van den Berg, firma A. Houtman, Groote Houtstraat, bij de Groote Houtbrug. — A. van de Wal, Smeestraat. — C. Hartog, St. Jansstraat. — Het Fortuin, Stalhouderij van J. C. H. van den Berg, Houtplein. — J. A. Voorting, Gasthuissingel.

II. Voornaamste Hôtels, Restauraties en Koffiehuizen.

A. HÔTELS.

Hôtel Funckler, Kruisstraat, Table d'Hôte, 5 ure. — Hôtel de Leeuwrik (l'Alouette), Kruisstraat, geen Table d'Hôte, maar hôtel garni. — Hôtel Wapen van Amsterdam, Haarlemmerhout. — Hôtel van den Berg (Heerenlogement), gehouden door H. Scholten, Haarlemmerhout. — Hôtel Lion d'Or, van W. J. Wagner, Kruisweg.

B. KOFFIEHUIZEN EN RESTAURATIES.

Noord- en Zuidhollandsch Koffiehuis (in de wandeling doorgaans het Stations-Koffiehuis genoemd) van L. K. Grader van der Maas, Stationsplein, N°. 2. — Café restaurant van J. B.

Groote Badhuis.

Tarief: Pension per dag en per persoon *f* 5.25 (buiten den wijn), waarvoor men twee déjeuné's, diné en — naar verkiezing — koffie of thee ontvangt. — Service wordt niet in rekening gebracht. — Voor kinderen beneden de 10 jaar wordt *f* 2.75 per dag betaald.

In dit Badhuis zijn acht kamers ingericht tot het nemen van warme of koude baden en douches. Badkoetsen per bad *f* 0.60. — Idem voor 12 baden, per bad *f* 0.50. — Idem voor 50 baden, per bad *f* 0.40. — Warme of koude binnenbaden of douches *f* 1.

Kleine Badhuis (Hôtel Driehuizen).

Hier worden ook badkoetsen verhuurd. Het aldaar tot dusver gevolgde tarief is: één badkoets *f* 0.50; 25 badk. *f* 10.

Pensionaat-Wolterbeek.

Tarief: *f* 160 per persoon en per maand.

Badhuis voor Minvermogenden.

Tarief: Voor patienten uit liefdadige gestichten wordt per persoon en per dag betaald *f* 0.90. — Zij, die voor eigen rekening verpleegd worden, betalen per persoon en per dag *f* 1.20.

Badhôtel-Kurzaal. — D. G. DE HAAN, Hôtelhouder.

De Galerij of Passage, waarvan de Kurzaal eigenlijk het kroonwerk vormt, bevat 26 winkels, waarin men zich van het noodige kan voorzien. Aan het eind der Passage bevindt zich eene andere overdekte ruimte of doorrit, die zoowel aan de linker- als aan de rechterzijde toegang verleent tot eene opene ruimte, welke hoofdzakelijk bestemd is tot speelplaats voor kinderen. Uit de Passage treedt men het Badhôtel binnen, welks keurig betimmerde Kurzaal eene oppervlakte beslaat van 400 M² en voorzien is van twee buffetten, waarboven een balcon is getimmerd, dat bestemd is voor de Kurzaal-kapel, wanneer deze er bij ongunstig weder concert geeft. Uit dit gedeelte van het Badhôtel ontwikkelt zich aan weêrszijden een boogvormige vleugel, die in 't geheel 46 kamers met warande bevatten en welke deels tot logies, deels tot

verblijf voor een enkelen dag bestemd zijn. Voor pension — minstens voor eene maand — betaalt men per kamer met 2persoons ledikant, 2 déjeuné's, diné en thee voor 2 personen *f* 10 per dag. — Ambulante logé's betalen per dag, met inbegrip van service en bougie, 2 déjeuné's, table d'Hôte en thee, *f* 6.25, daaronder begrepen ½ flesch wijn aan table d'Hôte. Als Daghôtel gebruikt, betaalt men per dag en per kamer *f* 4. — Voor een halven dag (tot 12 ure) *f* 2.

Badinrichting Neptunus.

Aan 't strand tegenover het Hôtel Kaufmann staat een groen geverfd tentje of kiosk, waarop het volgende wordt geannonceerd:

Badinrichting Neptunus van Hollenberg en Kaufmann. Abonnement voor 10 baden, groote koets, *f* 3. Een bad, met groote koets, *f* 0.35; idem, met kleine koets, *f* 0.25.

Ongeveer op diezelfde plaats vindt men 't station voor 't huren van rijpaarden en ezels.

OVERVEEN-BLOEMENDAAL.

Zij, die van Bad-Zandvoort uit uitstapjes of rijtoeren willen maken door Haarlems omstreken, raden we aan per spoor-retourbiljet naar 't station Overveen te gaan, waar zij rijtuigen kunnen bekomen bij den stalhouder Rijnierse. Ook kan men eerst naar Bloemendaal wandelen, waar men zich bij J. Schulpzand, naast het Hôtel Kennemerland van M. Maas, van rijtuig kan voorzien.

Het voornaamste logement te Overveen is „Van ouds het Raadhuis", van G. C. de Kok.

De voornaamste logementen te Bloemendaal zijn: 1e Hôtel Kennemerland, van M. Maas, die tevens ondernemer is van den Omnibus-dienst tusschen Bloemendaal en 't station van den H. IJ. S. te Haarlem.

2e Klein Zomerzorg, van Mej. de Wed. Bitterberg.

Met bovenstaande logementen komen in hoofdzaak overeen: Het Wapen van Heemstede, te Heemstede; De Nieuwe Geleerde Man, te Bennebroek; De Wijman, te Santpoort; De Prins en Hôtel Apeldoorn, te Velsen; No. 1 en Willem

Barendsz, te IJmuiden; De Zon (tevens koffiehuis en stalhouderij), te Beverwijk.

Afzonderlijke vermelding verdienen: *a.* Velserend, bij de Ruïne van Brederode, op ¼ uur afstands van 't station Santpoort der H. IJ. Spoorweg-Maatschappij gelegen. De inderdaad pittoreske ligging van dit Hôtel, te midden van de schoone Duinstreek in de onmiddellijke nabijheid van bovengenoemde Ruïne, maakt dit établissement tot een geliefkoosd oord. Hôtelhouder J. Baale.

b. Duinlust, op enkele minuten afstands van 't station Santpoort der H. IJ. Spoorweg-Maatschappij. Groot 50.000 M². Heerlijke ligging te midden van boschrijk duin; wegens zijne hooge ligging als gezondheidsoord zeer aan te bevelen. Heeft prachtige salons met suite-slaapvertrekken; drie groote zalen, waaronder een met théater, enz. Hôtelhouder: Geo. P. Rust.

De aangenaamste en schoonste rijtoeren zijn: *a.* Uitgaande van Bloemendaal-Overveen: 1e Heen: over Overveen, (waar en passant het Kolkje en Kraantjelek zijn te bezoeken) de Elsweudslaan en den Aardenhout naar het Klaphek. Terug: den Zandvoorter straatweg, de Koediefslaan om, den Haarlemmerhout, Haarlem (de Singels om) en den Zijlweg. — 2e Heen: dezelfde route tot aan 't Klaphek, en verder den Nieuwen Straatweg naar Vogelenzang. Terug: Bennebroek, de Glip, Heemstede, Haarlem, Zijlweg. — 3e Dezelfde route, doch, terugkeerende de Kleverlaan, Bloemendaal en Overveen. — 4e Heen: langs Schapenduin, Meer-en-Berg, Velserend, Ruïne van Brederode en Driehuizen naar Velsen. Terug: den straatweg over Santpoort, Schoten en de Kleverlaan. — 5e Dezelfde route uitgebreid tot IJmuiden. Terug: over Velsen en Santpoort. — 6e Dezelfde route uitgebreid tot Beverwijk. Terug: denzelfden weg als bij 5.

b. Uitgaande van Haarlem: Diezelfde rijtoeren kunnen gemakkelijk worden uitgebreid naar Hillegom, Lisse, den Haarlemmermeerpolder, de IJpolders, Houtrijk en Polanen en de Badhoeve; ja, men zou, — gebruik makende van 't spoor — zonder veel moeite een uitstapje kunnen maken naar de Zaanstreek, die vooral voor den vreemdeling zeer veel interessants oplevert.

Tot het maken van grootere of kleinere rijtoeren vervoege men zich bij de door ons op bl. 61 genoemde stalhouders, die elk in 't bijzonder daartoe tarieven volgen, welke minder of meer van elkander verschillen. Voor zooveel wij hebben kunnen nagaan, rekene men op de navolgende prijzen: een rijtuig voor 4 personen met 1 paard, voor den geheelen dag, 12 à 14 gulden; een rijtuig voor grooter gezelschap met 2 paarden, voor den geheelen dag, 16 à 20 gulden.

De voerlieden, welke op 't stationsplein te Haarlem gestationeerd zijn, hebben gewoonlijk de volgende prijzen: vigilante met 1 paard, zonder bagage, naar het logement, 40, met bagage 50 Cents; naar Velserend, Duinlust, enz. *f* 2.50 à *f* 3.—; naar Zandvoort *f* 4.— à *f* 5.—, naar Heemstede, Bennebroek, Vogelenzang, enz. *f* 2.50, *f* 3.— en *f* 5.—. Men handelt verstandig, zoo men hier en elders bij rijtoeren vooraf den prijs bepaalt, 't zij *met* of *zonder* tol.

HAARLEM.

I. Voornaamste Stalhouderijen.

J. J. van den Berg, firma J. J. Quinterne, Kruisstraat, 28. — J. J. van den Berg, firma A. Houtman, Groote Houtstraat, bij de Groote Houtbrug. — A. van de Wal, Smeestraat. — C. Hartog, St. Jansstraat. — Het Fortuin, Stalhouderij van J. C. H. van den Berg, Houtplein. — J. A. Voorting, Gasthuissingel.

II. Voornaamste Hôtels, Restauraties en Koffiehuizen.

A. HÔTELS.

Hôtel Funckler, Kruisstraat, Table d'Hôte, 5 ure. — Hôtel de Leeuwrik (l'Alouette), Kruisstraat, geen Table d'Hôte, maar hôtel garni. — Hôtel Wapen van Amsterdam, Haarlemmerhout. — Hôtel van den Berg (Heerenlogement), gehouden door H. Scholten, Haarlemmerhout. — Hôtel Lion d'Or, van W. J. Wagner, Kruisweg.

B. KOFFIEHUIZEN EN RESTAURATIES.

Noord- en Zuidhollandsch Koffiehuis (in de wandeling doorgaans het Stations-Koffiehuis genoemd) van L. K. Grader van der Maas, Stationsplein, N°. 2. — Café restaurant van J. B.

Moone, Kruisstraat, 32. — Café Schrederhof, Kruisstraat, 30. — Café restaurant van de Gebr. Brinkman, Groote Houtstraat, 62. (Met September 1881 zal dezelfde firma een dergelijke zaak openen op de Groote Markt, in 't zelfde huis waar de beroemde dichter Bilderdijk heeft gewoond.) — Café en restauratie Moolenaar, Groote Houtstraat, 176.

In de nabijheid van de Restauratie van Moolenaar (op het Houtplein) vindt men de Haarlemsche Melkinrichting, die in haren tuin den bezoeker gelegenheid aanbiedt tot het gebruiken van melk.

Haarlemsche Badinrichting.

Gasthuissingel, 16. Eigenaar-Directeur: A. A. Sprenger.

Van April tot Oct. dagelijks geopend van 's morgens 7 tot 's avonds 9; de overige maanden van 's morgens 8 tot 's avonds 9 ure en op zondagen 's morgens van 7—10 ure.

Ter bezichtiging worden aanbevolen de volgende Museums en Inrichtingen.

Bisschoppelijk Museum voor kerkelijke oudheid, kunst en geschiedenis. Kruisweg. Dagelijks geopend van 10—5 ure, behalve op Zon- en Feestdagen; *f* 0,25. — *Koloniaal Museum.* Paviljoen Welgelegen, in den Hout[1]). Dagelijks geopend van 10—4½ ure; *f* 0,25. — *Museum van Kunstnijverheid.* Paviljoen Welgelegen, in den Hout. Dagelijks geopend van 10—4 ure; *f* 0,25. *Rijks Museum van Schilderijen.* Paviljoen Welgelegen in den Hout. Dagelijks geopend van 10—4 ure. (Zon- en Feestdagen van 12½—4 ure.) Vrij entrée. Catalogus 25 Ct. — *Stedelijk Museum van Schilderijen en Oudheden.* Op het Stadhuis, Groote Markt. Dagelijks geopend van 10—3 ure; *f* 0,25. — Op Zon- en Feestdagen van 12—4 ure. Vrij entrée. — *Teylers Museum*, Damstraat, bevattende natuurkundige toestellen, geologische verzamelingen, kabinet van schilderijen, gravuren en teekeningen, benevens bibliotheek. Dagelijks geopend,

[1]) Bezoekers van Haarlem worden opmerkzaam gemaakt op de Haarlemsche Tramway-Maatschappij, die hare nette wagens laat loopen tusschen het Stationsplein en den Haarlemmerhout. Tarief: 10 Cts. per rit, bij abonnement 7½ Cts. Dagelijks van 's morgens half acht tot 's avonds 10 à 11 ure.

behalve Zaterdag, Zon- en Feestdagen. Vrij entrée. — *Museum voor natuurlijke historie*, van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, Sparen. — De beroemde Tuinbouw-Inrichting van de H.H. E. H. Krelage en Zn. Kleine Houtweg, 23. — De Boek- en Courantdrukkerij, Lettergieterij, enz. enz. van de H.H. Johs. Enschedé en Zonen, achter de Groote kerk. — De Groote of St. Bavo-kerk. Orgelconcert voor 't publiek, Dinsdag van 1—2, Donderdag van 2—3 ure. Toegang vrij. Zij, die het orgel buiten genoemde tijdstippen willen hooren, vervoegen zich bij den koster, die in een van de bijgebouwen der kerk woont. Het honorarium is dan gesteld op *f* 13.—. — Het Stadhuis, Groote Markt. — De Vleeschhal, Groote Markt. — De Hoofdwacht, Groote Markt. — De Waag, Sparen. — De Oude Doelen, Gasthuisstraat.

Inrichtingen van algemeenen aard.

Postkantoor, Smeestraat. Het kantoor is dagelijks geopend van 's morgens 8 tot 's avonds 9½ ure, voor het frankeeren, het aanteekenen van brieven en het afhalen van aangeteekende brieven. Het uitbetalen en deponeeren van postwissels, van 's morgens 9 tot 's namiddags 3 ure, uitgezonderd Zon- en Feestdagen. Hulpbussen zijn geplaatst: aan het Oude Mannenhuis, Groote Houtstraat; op de Gedempte Oudegracht bij de Stoofsteeg; aan de Parklaan; aan de Zijlvest; aan de Hazepaterslaan; aan het Stationsgebouw der H. IJ. Spoorweg.

Rijks Telegraaf (dagdienst), Gouvernementsgebouw, Jansstraat.

Societeiten: Trouw moet blijken, Groote Houtstraat; — De Kroon, Groote Markt;— Vereeniging, Lange Bagijnenstraat; — Eendracht, Groote Houtstraat; — Congres van Flora, Geldelooze pad.

Wandelingen om en bij de stad: den Hout, Frederikspark en Florapark; Bolwerk, Kenaupark en Ripperdapark; Stadssingels — vooral de Schotersingel, Frans-Halspark en Kloppersingel.

AMSTERDAM.

A. VOORNAAMSTE HÔTELS.

Amstel-Hôtel, Amstel, bij de Hooge Sluis. — Brack's Doelen, Doelenstraat. — Bible-Hôtel, Warmoesstraat. — Hôtel Adrian, Kalverstraat. — Idem De Munt, Sophiaplein. — Idem des Pays-Bas, Doelenstraat. — Idem Palais Royal, Paleisstraat. — Idem Poolsche Koffiehuis, Kalverstraat. — Idem Rondeel, Doelenstraat.

B. VOORNAAMSTE RESTAURATIES EN KOFFIEHUIZEN.

Café Suisse, Kalverstraat. — Die Port van Cleve, achter het Paleis. — De Karseboom, Kalverstraat. — Krasnapolski, Warmoesstraat. — Mille Colonnes (tevens Hôtel), Rembrandtsplein. — Roetemeijer, Amstelstraat. — Café Français, Kalverstraat. — Café Neuf, Kalverstraat. — Café Londres, Amstelstraat. — Kroonbier-Divan, Warmoesstraat.

C. OPGAVE VAN EENIGE DER MEEST BEZIENSWAARDIGE GEBOUWEN EN INRICHTINGEN.

Paleis des Konings, Dam; — Paleis voor Volksvlijt, Frederiksplein; — Panorama, Plantage, Middenlaan; — Park, Plantage, Doklaan; — Vondelspark, Stadhouderskade, in de nabijheid waarvan het nieuwe Rijks-Museum wordt gebouwd; — Zoölogische tuin (Natura Artis Magistra), Plantage, Parklaan; — Oude kerk, Oude Zijdsvoorburgwal; — Nieuwe kerk, Dam.

D. SCHOUWBURGEN, MUSEUMS, ENZ.

Stads-Schouwburg, Leidsche Plein; — Grand Théatre en Salon des Variétés, Amstelstraat; — Théatre Tivoli, Nes; — Schouwburg-Loge, Schouwburg Van Lier en Frascati, Plantage; — Rijks-Museum (Trippenhuis), Kloveniersburgwal, C. 29; — Museum van der Hoop, Oude Mannenhuispoort, 4; — Museum Fodor, Keizersgracht, X. 609; — Museum van Oudheden, Spuistraat, G. 135; — Arti et Amicitiae, Rokin, D. 112.

E. VERVOERMIDDELEN IN EN OM DE STAD.

1e. Tramwagens en Omnibussen van de Amsterdamsche Omnibus-Maatschappij. Hoofdstation: Dam. Van daar vertrekken de wagens: *a.* naar het Centraal-Station van den H. IJ. Spoorweg, 18 minuten voor 't vertrek van elken trein. Onmiddellijk na aankomst van elken trein keert een tramwagen naar den Dam terug; *b.* naar het Haarlemmerplein, van waar om 't half uur een Omnibus naar Sloterdijk vertrekt; *c.* naar de Plantage, elke 10 minuten; *d.* naar de Prins Hendrikskade, elke 7 min.; *e.* naar de Sarpathiestraat, elke 5 min.; *f.* naar het Vondelspark, elke 7 min. *g.* naar het Leidsche plein, elke 10 min. Van het Leidsche plein vertrekt om het kwartier een tramwagen naar den Amstelveenschen weg; terwijl elke 10 minuten een tramwagen van de Plantage naar het Leidsche plein loopt. Het tarief is per rit 12½ Cts. Bij abonnement 10 Cts. Aan de kiosken worden kaartjes verkocht tegen 11 Cents.

2e. Vigilantes of, gedurende de zomermaanden, *open* rijtuigen van de Amsterdamsche Huurrijtuig-Vereeniging staan, bij aankomst van elken spoortrein op 't Stationsplein gereed. Ook op den *Dam* hebben die rijtuigen station. Het tarief is per rit voor één of twee personen 80 Cents; voor 3 of meer personen *f* 1.—. Per uur wordt *f* 1.25 betaald.

3e. Stoombooten van den Havendienst: naar het Droogdok en de Rietlanden liggen in het Damrak bij de Papenbrug; Idem naar de Houthaven, aan den Schreierstoren. Idem naar Nieuwendam, Prins Hendrikskade, vóór de Geldersche Kade; Idem naar Schollenbrug, Rokin bij de Beursstraat. Het tarief is 10 cents per persoon.

Eerst onlangs is de „Gooische Stoomtramdienst" geopend. Zoo men eerst met de stoomboot van Schollenbrug naar Diemen is gegaan, kan men van daar met genoemden stoomtram naar Amsterdam terugkeeren.

HAARLEM-ZANDVOORT-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Van AMSTERDAM naar ZANDVOORT.

Treinnummer.	1	3	5	5a (Alleen op Zondagen.)	7	9	11	13	15	17	19	21
KLASSE.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	Expres 1.2.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.
Amsterdam........ V.	6.—	8.10	9.49	10.50	11.50	1.—	3.—	4.25	5.10	—	7.28	8.20
Haarlem.......... A.	6.28	8.34	10.13	11.14	12.11	1.24	3.24	4.49	5.34	—	7.56	8.44
Haarlem (H.IJ.S.M.) V.	6.35	8.41	10.19	11.20	12.17	1.26	3.31	4.54	5.41	6.30	8.04	8.47
Haarlem-Bolwerk. A.	—	8.43	10.21	11.22	12.19	1.28	3.33	—	—	6.32	8.06	8.49
Haarlem-Bolwerk. V.	—	8.44	10.22	11.23	12.20	1.29	3.34	—	—	6.33	8.07	8.50
Overveen....... A.	6.40	8.48	10.26	11.27	12.24	1.33	3.38	4.59	—	6.37	8.11	8.54
Overveen....... V.	6.41	8.49	10.27	11.28	12.25	1.34	3.39	5.—	—	6.38	8.12	8.55
Zandvoort......... A.	6.55	9.03	10.41	11.42	12.39	1.48	3.53	5.14	6.—	6.52	8.26	9.09

Van ZANDVOORT naar AMSTERDAM.

Treinnummer.	2	4	6	6a (Alleen op Zondagen.)	8	10	12	14	16	18	20	22
KLASSE.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.	1.2.3.
Zandvoort......... V.	8.—	9.08	10.54	11.50	12.44	2.12	4.13	5.22	6.05	7.07	9.45	10.20
Overveen........ A.	8.19	9.22	11.08	12.04	12.58	2.26	4.27	5.36	6.19	7.21	9.59	10.34
Overveen........ V.	8.20	9.23	11.09	12.05	12.59	2.27	4.28	5.37	6.20	7.22	10.—	10.35
Haarlem-Bolwerk. A.	—	9.27	11.13	12.09	1.03	2.31	4.32	5.41	6.24	7.26	10.04	10.39
Haarlem-Bolwerk. V.	—	9.28	11.14	12.10	1.04	2.32	4.33	5.43	—	7.27	10.05	10.40
Haarlem (H.IJ.S.M.) A.	8.25	9.30	11.16	12.12	1.06	2.34	4.35	5.45	—	7.29	10.07	10.42
Haarlem.......... V.	8.30	9.35	11.23	—	1.16	2.41	4.44	5.54	—	7.36	10.16	10.49
Amsterdam........ A.	8.58	9.59	11.47	—	1.44	3.02	5.12	6.22	—	7.57	10.44	11.13

HAARLEM-ZANDVOORT-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Tarief van het Personen-Vervoer.

Van en naar Station:	ENKELE REIS. 1e kl.	2e kl.	3e kl.	RETOUR. 1e kl.	2e kl.	3e kl.
Haarlem (H. IJ. S. M.) naar en van						
Overveen.	f 0.30	f 0.25	f 0.15	f 0.40	f 0.30	f 0.20
Zandvoort	„ 0.55	„ 0.45	„ 0.30	„ 0.80	„ 0.60	„ 0.45
Haarlem-Bolwerk naar en van						
Overveen	„ 0.20	„ 0.15	„ 0.10	„ 0.30	„ 0.25	„ 0.15
Zandvoort	„ 0.45	„ 0.35	„ 0.25	„ 0.70	„ 0.55	„ 0.40
Overveen naar en van						
Zandvoort.	„ 0.35	„ 0.30	„ 0.20	„ 0.55	„ 0.45	„ 0.30
Amsterdam naar en van						
Zandvoort	„ 1.55	„ 1.15	„ 0.75	„ 2,—	„ 1.50	„ 1.—
Amsterdam naar en van						
Overveen	„ 1.30	„ 0.95	„ 0 60	„ 1.60	„ 1.20	„ 0.80

☞ Zij, die in een of ander opzicht aan- of opmerkingen mochten hebben op de in dit werkje voorkomende opgaven, worden beleefdelijk verzocht die portvrij te doen geworden aan de Uitgevers, de Erven F. Bohn, Frankestraat, of aan den schrijver, Zijlstraat, te Haarlem.

GEZICHT IN DE PASSAGE.

HAARLEM-ZANDVOORT-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Tarief van het Personen-Vervoer.

Van en naar Station:	ENKELE REIS.			RETOUR.		
	1e kl.	2e kl.	3e kl.	1e kl.	2e kl.	3e kl.
Haarlem (H. IJ. S. M.) naar en van						
Overveen.	*f* 0.30	*f* 0.25	*f* 0.15	*f* 0.40	*f* 0.30	*f* 0.20
Zandvoort	„ 0.55	„ 0.45	„ 0.30	„ 0.80	„ 0.60	„ 0.45
Haarlem-Bolwerk naar en van						
Overveen	„ 0.20	„ 0.15	„ 0.10	„ 0.30	„ 0.25	„ 0.15
Zandvoort	„ 0.45	„ 0.35	„ 0.25	„ 0.70	„ 0.55	„ 0.40
Overveen naar en van						
Zandvoort.	„ 0.35	„ 0.30	„ 0.20	„ 0.55	„ 0.45	„ 0.30
Amsterdam naar en van						
Zandvoort	„ 1.55	„ 1.15	„ 0.75	„ 2,—	„ 1.50	„ 1.—
Amsterdam naar en van						
Overveen	„ 1.30	„ 0.95	„ 0 60	„ 1.60	„ 1.20	„ 0.80

☞ Zij, die in een of ander opzicht aan- of opmerkingen mochten hebben op de in dit werkje voorkomende opgaven, worden beleefdelijk verzocht die portvrij te doen geworden aan de Uitgevers, de Erven F. Bohn, Frankestraat, of aan den schrijver, Zijlstraat, te Haarlem.

Lith v. Emrik & Binger.

GEZICHT IN DE PASSAGE.

HAARLEM-ZANDVOORT-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Tarief van het Personen-Vervoer.

Van en naar Station:	ENKELE REIS.			RETOUR.		
	1e kl.	2e kl.	3e kl.	1e kl.	2e kl.	3e kl.
Haarlem (H. IJ. S. M.) naar en van						
Overveen.	*f* 0.30	*f* 0.25	*f* 0.15	*f* 0.40	*f* 0.30	*f* 0.20
Zandvoort	„ 0.55	„ 0.45	„ 0.30	„ 0.80	„ 0.60	„ 0.45
Haarlem-Bolwerk naar en van						
Overveen	„ 0.20	„ 0.15	„ 0.10	„ 0.30	„ 0.25	„ 0.15
Zandvoort	„ 0.45	„ 0.35	„ 0.25	„ 0.70	„ 0.55	„ 0.40
Overveen naar en van						
Zandvoort.	„ 0.35	„ 0.30	„ 0.20	„ 0.55	„ 0.45	„ 0.30
Amsterdam naar en van						
Zandvoort	„ 1.55	„ 1.15	„ 0.75	„ 2,—	„ 1.50	„ 1.—
Amsterdam naar en van						
Overveen	„ 1.30	„ 0.95	„ 0 60	„ 1.60	„ 1.20	„ 0.80

☞ Zij, die in een of ander opzicht aan- of opmerkingen mochten hebben op de in dit werkje voorkomende opgaven, worden beleefdelijk verzocht die portvrij te doen geworden aan de Uitgevers, de Erven F. Bohn, Frankestraat, of aan den schrijver, Zijlstraat, te Haarlem.

Lith v. Emrik & Binger.

GEZICHT IN DE PASSAGE.